

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **«ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ СУЧАСНОЇ
ПОДІЛЬСЬКОЇ ГОВІРКИ С.ЗЯТКІВЦІ ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ. СТАТИКА І ДИНАМІКА»**

здобувача ступеня вищої освіти
магістра

галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка
спеціальності 014. 01 Середня освіта
(Українська мова і література)
заочної форми навчання

Кисленко Тетяни Борисівни

Науковий керівник: кандидат

філологічних наук, доцент

Гороф'янюк Інна Валентинівна

Розширена шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПОРТРЕТУ ГОВІРКИ С. ЗЯТКІВЦІ ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	7
1.1 Історичні аспекти формування говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області	7
1.2. Аналіз наукових досліджень подільського діалекту південно-західного наріччя.....	17
1.3. Характерні риси подільського говору.....	23
РОЗДІЛ II. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ГОВІРКИ С.ЗЯТКІВЦІ ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	28
2.1. Фонетичний портрет говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області.....	28
2.2. Морфологічний портрет говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області	35
2.3. Лексичний портрет говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області.....	37
РОЗДІЛ III. СТАТИКА І ДИНАМІКА ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ У С. ЗЯТКІВЦІ ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	46
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	58
Додаток А Діалог з жителькою села Зятківці Гайсинського району Вінницької області Сторожук Галиною Василівною 1954 р. н.....	58
Додаток Б Тематичний словник говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку української лінгвістики характеризується значним рівнем наукового інтересу до питань діалектології, що супроводжується зростанням кількості наукових досліджень у цьому напрямку мовознавства. Це обумовлено різними факторами, як екстралінгвістичними (наприклад, активізація процесів формування національної свідомості під впливом сучасної політичної ситуації), так і власне лінгвістичними причинами, серед яких слід виділити змінюваність діалектної мови, її проникнення в українську літературну мову тощо.

Актуальність дослідження окремих діалектів та говірок становить не лише лінгвістичний інтерес, але й сприяє більш повному розумінню особливостей історичного та національного розвитку певної території. Саме на основі аналізу діалектизмів можна зробити висновок про рівень впливу окремих держав та народів на формування населення конкретного регіону чи навіть населеного пункту, його історію в цілому. Тому значна кількість сучасних лінгвістичних розвідок присвячена вивченню говірок на території окремих населених пунктів. Звичайно, такі дослідження проводяться переважно на прикладі сіл, оскільки саме села виступають сьогодні осередком діалектної мови, тоді як міста (особливо великі) частіше формуються з населення різних регіонів, що призводить до змішування говірок.

На сьогодні вже науково доведено, що для говірок окремих населених пунктів властиві характерні лексичні, фонетичні, морфологічні та інші особливості. При цьому вони володіють певною статикою протягом сторіч. Разом із тим, діалектизмам характерний і динамізм.

Значною мірою змінюваність діалектної мови проявляється саме сьогодні під впливом численних соціальних факторів, серед яких можна назвати високий рівень мобільності населення, зростання освіченості громадян, що часто призводить до повнішого використання української

літературної мови і зменшення частоти вживання говірок, а також деякий розрив між поколіннями, що характерний для європейських держав і приликає також і в українське суспільство, проявляючись у окремому проживанні представників різних поколінь, зменшенні виховного впливу старшого покоління на онуків та правнуків тощо.

У таких умовах актуальним завданням мовознавців стає не просто дослідження говірок окремих населених пунктів, а вивчення їх статички та динаміки, виявлення основних напрямків змінюваності діалектної мови. Усе вищевказане й визначає актуальність теми даного дослідження: «Лінгвістичний портрет сучасної говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області. Статика та динаміка».

Вибір населеного пункту для проведення цього лінгвістичного дослідження цілком обґрунтований. Перш за все, територія с. Зятківці відноситься до зони розповсюдження подільського говору, а саме до групи східноподільських (за класифікацією деяких дослідників до центральноподільських) говірок.

На сьогодні в українському мовознавстві не відомі праці, у яких представлено системний опис говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області. Хоча є ґрунтовне етнографічне дослідження Гната Танцюри Історико-соціологічні нариси: Худож.-публіцист. видання. – К.: ЗАТ «Віпол», 2007. – 536 с., яке може бути надійним джерелом для вивчення динаміки цієї подільської говірки.

Отож вивчення статички й динаміки говірки на прикладі села Зятківці Гайсинського району Вінницької області деякою мірою полегшене завдяки наявності зібраного раніше фольклорного матеріалу в даній місцевості. Так, Г.Т. Танцюрою проведено найбільш повний запис весілля в даній місцевості, що знайшло відображення у його праці «Весілля в селі Зятківцях». У вказаній роботі Г. Танцюри не лише описані обрядові традиції села, але й наведено тексти 800 весільних пісень та описано 144 танці. Тому вказана робота виступає важливим джерелом для вивчення особливостей діалектного

мовлення на території с. Зятківці. На її основі стає можливим аналіз динаміки діалектизмів у говірці зятківчан протягом останніх десятиліть.

Крім того, актуальність такого дослідження обумовлена також тим, що говірка даного населеного пункту може бути віднесена до проміжних між південно-західним і південно-східним наріччям, оскільки територіально межує з зоною степового діалекту. Тому вивчення говірки с. Зятківці дає можливість виявити рівень змішування окремих говорів у мові старожилів та молоді і тим самим оцінити статику та динаміку діалектної мови.

Метою магістерської роботи є детальна характеристика говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області; лінгвістичне портретування говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області із увагою до статичної і динамічної системи.

Для досягнення вказаної мети в роботі поставлено такі **завдання**:

- 1) дослідити основні етапи розвитку села Зятківці Гайсинського району Вінницької області;
- 2) провести аналіз наукових досліджень подільського діалекту південно-західного наріччя;
- 3) дослідити лексичні, фонетичні та морфологічні особливості говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області;
- 4) охарактеризувати статику і динаміку говіркової системи села Зятківці Гайсинського району Вінницької області.

Об'єктом дослідження є сучасна говірка села Зятківці Гайсинського району Вінницької області.

Предметом дослідження є лексичні, фонетичні та морфологічні особливості говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області в їх статичній та динамічній системі.

Джерелами дослідження стали: 1) власні польові записи, зокрема запис зразків мовлення жительки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області Сторожук Галини Василівни 1954 р. н. (див.: Додаток А); 2) фольклорний матеріал, зібраний у селі Зятківці Гайсинського району

Вінницької області Г.Т. Танцюрою та відображений у його праці «Весілля в селі Зятківцях»;

Методи дослідження. Поставлена мета та наявні джерела дослідження обумовили необхідність використання описово-аналітичного методу, на основі якого було побудовано лінгвістичний портрет сучасної говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області. У процесі характеристики окремих діалектизмів у говірці зятківчан було використано також порівняльно-історичний та зіставний методи лінгвістичних досліджень. На етапі збору діалектного матеріалу використовувався метод польових досліджень.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що в ній вперше узагальнено особливості говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області та оцінено її статику й динаміку.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні розуміння тенденцій змінюваності діалектної мови на сучасному етапі, виявлення факторів динамізму подільських говірок.

Практичне значення роботи полягає в тому, що на основі зібраного та проаналізованого матеріалу до наукового обігу введено лексичний матеріал, властивий для говірки с. Зятківці, який в подальшому може бути використаний для більш масштабних лінгвістичних досліджень.

Структура роботи.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів (Розділ 1 «Теоретичні основи дослідження лінгвістичного портрету говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області», розділ 2 «Лінгвістичний аналіз сучасної говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області», розділ 3 «Статика і динаміка діалектного мовлення у с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області»), висновків, списку використаної літератури (45 позицій) та додатків. Обсяг основної частини роботи становить 71 с.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПОРТРЕТУ ГОВІРКИ С. ЗЯТКІВЦІ ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

1.1. Історичні аспекти формування говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області

Діалектне мовлення характеризується, перш за все тим, що поширюється на певній території. Це дає змогу стверджувати, що основні фактори його формування є територіальними і пов'язані з особливостями історичного розвитку конкретного села, району тощо. Так, за словами П.С. Дудика, «існування українських діалектів зумовлене особливостями минулого життя нашого народу» [15, с.41].

Зокрема, на території Поділля основними історичними подіями, що мали значний вплив на формування мовних особливостей даної території, були численні війни та переселення народів. Так, науковці засвідчують, що територія Поділля складалася поступово ще з часів Київської Русі, про що свідчать писемні джерела, датовані XII-XIV ст. Тривалий час Подільська земля була об'єктом татарських нападів, а після їх припинення стала приваблювати нових поселенців із Волині, Галичини і Полісся [34, с.3].

Оскільки землі Поділля досить родючі і придатні для ведення сільського господарства, то вони були привабливими для селян з інших регіонів. Також вони територіально знаходяться майже в центрі України – на шляху від татар до Києва. Тому тут поселялося багато втікачів з татарської неволі, особливо тих, яким вдалося втекти ще по дорозі до Туреччини.

Але через постійні набіги татар території Поділля тривалий час зазнавала спустошень і була малозаселеною. Тому й пізніше – у XVI-XVII ст. відбувалося подальше дозаселення цих місць переселенцями з інших регіонів і навіть країн. При цьому Поділля неодноразово за свою історію опинялося під владою держав, які провадили жорстку політику витіснення української

мови та культури, насаджували свої звичаї, впроваджували власну мову тощо.

У цілому, як підкреслюють науковці, Поділля, і зокрема Вінниччина – регіон, у якому проходять межі говіркових угруповань. Значною мірою це пов'язано з тим, що саме на цій території пролягали давні адміністративні та політичні кордони, торгові тракти, ареал свого часу зазнавав впливів як різних слов'янських, так і неслов'янських мов і діалектів [10, с.138].

Саме на території Поділля і знаходиться с. Зятківці, яке нині розташоване у Гайсинському районі Вінницької області. Воно має складну і багату історію, що позначилася на формуванні говірки даної території.

Так, село Зятківці Гайсинського району Вінницької області належить до старовинних поселень Поділля, про що свідчать відповідні археологічні знахідки. Зокрема, в даному регіоні було виявлено пам'ятки черняхівської культури, віднесені до II–IV ст. н.е. За переказами старих людей відомо, що давним-давно першими поселенцями нинішньої території с. Зятківці було близько 60 якихось утікачів на чолі з отаманом Гнатом Зятковецьким, які поселилися у даній місцевості. За переказами саме від прізвища отамана перших поселенців даної території і походить назва с. Зятківці. З точки зору історичних аспектів формування діалектичного мовлення у даному регіоні не має достовірних даних про походження перших жителів с. Зятківці.

Поселенці оселилися над річкою, в яку під гострим кутом впадає її притока. Трохи вище цього місця прокопали глибокий і широкий рів і таким рукотворним каналом з'єднали притоку з річкою. Таким чином утворився неправильний трикутник, оточений з одного боку річкою, з другого боку — ровом з водою, а з третього — притокою з болотом і трясвиною. Усе це захищало тодішніх зятківчан від нападу ворогів. Цю територію — трикутник, оточений водою, назвали «Островом».

Навколо Острова тоді стояв густий ліс, що займав великі простори. Населення поволі збільшувалося і з часом на Острові ставало вже тіснувато. Мешканці почали розселюватися за водними межами Острова вздовж річки

та вирубувати ліс і заселяти площу на південь і південний захід від Острова. Стародавнє село було вузьке і довге – до 5 кілометрів. Один кінець його був під нинішнім селом Кущинці, вздовж лівого берега річки Кіблич, а другий простягнувся через ліс аж на урочище «Херсон». Тут ще донедавна на полях були помітні ознаки колишньої осілості: печина, черепки, побиті кахлі та пляшки, обпалена цегла, поржавілі давні списи тощо.

Це стародавнє село було знищене в період навали татаро-монгольських ханів на Русь. На село татари напали несподівано. Дітвору, підлітків і доросле населення полонили, старих, немічних і немовлят вирізали, а село спалили. Від смерті та поневолення врятувалися одиниці [41, с.8-9].

Тому подальше заселення території село Зятківці відбувалося вже жителями інших місцевостей, які також вижили після навали татаро-монгольських військ, утікачами з сусідніх та віддалених територій. Тобто, вже на тому етапі особливості мови в с. Зятківці формувалися під впливом поселенців, які часто були не лише з сусідніх сіл, але і з більш віддалених територій.

Разом із утікачами з інших різних місцевостей невеличка група врятованих зятківчан оселилася знову на Острові, відновивши той самий рів, тільки зробили його ще глибшим і ширшим. Сліди його збереглися і дотепер. Люди вільно розмістилися на Острові. І по цих обрисах можна зробити висновок, що різко зменшилася кількість населення. З перших поселенців залишалися кілька дивом урятованих. Залишалась і первісна назва села. Однак це були вже другі поселенці на території села Зятківець. Новий склад населення теж був переважно з утікачів, і звідки вони прибули, достеменно невідомо. Відповідно, ми не можемо судити і про специфіку чи характерні відмінності їх мовлення.

Поступово село розросталося і розселювалося поза межі Острова на вільних садибах, на місці винищених татарами осель. Поширювалося знову таки в тому ж напрямку — на південь до лісу. Зятківчани того періоду вже були покріпачені. Корчувати ліс і самовільно заселювати землю селянам не

дозволяв поміщик, а наказував їм селитися на «неудобах», себто на невідходящій для ріллі землі: на горбах, в ярах, понад глинищами і трясовинами. Таке примусове розселення властиве не тільки для Зятківців, а й інших сіл. І хоча ми говоримо про другу хвилю поселенців, вона мало чим відрізнялася від попередників. В усякому разі, рід занять залишився таким же: сільське господарство, гончарство, бондарство і ткацтво.

Кілька разів на Зятківці, як і на інші села, нападали татари, але населення було тепер краще підготовлене до набігів чужинців. Поміж селами, як правило, на високих горбах, на деревах постійно вартували дозорці, які попереджали про напад ворогів. Після тривожного сигналу — спеціально розкладеного вогнища на високому місці — населення кидало все, тікало і ховалося в заздалегідь заготовлених сховищах: у дуплах, у лісових непролазних хащах, у чагарниках, заростях колючого терну, а бувало, що й у трясовині, в глинищах і очеретах. Татари сновигали по безлюдному селу, забирали все, що не встигли сховати селяни: одяг, полотно, зерно, худобу, від люті палили хати.

До нашого часу дійшла сумна пам'ять про події того часу на українських землях, вона відображена у великій кількості народних пісень, дум, легенд та оповідок про набіги татаро-монгольських військ, татарський полон, втечі та визволення з нього. Фольклор с. Зятківці також містить згадки про ті нелегкі часи в історії даної місцевості.

Як на всій території нинішнього поширення подільського говору, основний вплив на формування діалектичного мовлення у с. Зятківці мало панування литовсько-польських магнатів. Так, Зятківці належали до Брацлавського воєводства, яке спочатку захопив литовський князь. Коли у 1569 року литовські та польські феодали уклали Люблінську унію і Польща з Литвою об'єдналися в одну федеративну державу – Річ Посполиту, польські магнати поширили своє панування на території Правобережної України.

Достеменно не відомо, коли на досліджуваній території з'явився перший поміщик. Першим документальним підтвердженням є згадка про с.

Зятківці в описі Брацлавського замку у 1545 році. На той час територія села була у володінні поміщика Мишка Мармулинського. У 1709 році село перейшло у власність Івана Мелешка, який згодом продав свій маєток Василю Рогозинському.

Услід за польськими магнатами на територію нинішньої Вінниччини масово прийшла середня та дрібна шляхта. Ось чому на Правобережжі ставали поміщиками-кріпосниками переважно польські вельможні пани, їх управителями й орендарями – польські шляхтичі середнього стану, а слугами – дрібна шляхта. Польські феодали сприймали загарбану землю як належну узаконену власність, а до місцевого населення ставились, як до робочої худоби. Привласнивши собі право на землю, на життя і смерть поневоленого люду, поміщики запровадили тяжкий кріпосний гніт. Тут запанувала дика сваволя феодала-деспота, що грубо топтала людську гідність кріпака, нівечила його життя. Доля безправного селянина цілком залежала від пана, який мав необмежену владу. Все це стало причиною страшного зубожіння трудових мас.

Католицьке духовенство та єзуїти – вірні слуги папи римського – активно сприяли польським поміщикам у поневоленні українського населення. Вони жорстоко й насильно змушували українців зректися своєї землі, духу, мови і культури. Це було грубе намагання денаціоналізувати Україну. Абсолютне зневажання мови і звичаїв, грубе топтання народної культури, свавільна заборона свободи віри, примусовий перехід населення в церковну унію та навертання до католицької віри, тотальне загальне ополячування – стали основою політики польського шляхетського уряду на Україні [41, с.11].

Вже на цьому етапі відбулося активне проникнення окремих елементів з польської мови до говірки місцевих жителів с. Зятківці. Оскільки масово впроваджувалася саме польська мова, деякі її лексичні, а особливо фонетичні особливості знаходили відображення і в мові зятківчан. Ще більше цьому сприяло поступове змішування українського населення та дрібної збіднілої

шляхти, яка поселялася на території села і також займалася сільським господарством.

Так, за свідченнями істориків, переважна більшість населення складалася з українців. Поляків у селі не любили, називали їх ляхами або мазурами, кепкували над їхнім побутом, звичаями і модою. Але невдовзі пересвідчилися, що мазури – такі ж кріпаки, як і вони, що їх також експлуатують і катують нарівні з усіма кріпаками, – тоді перемінили своє ставлення і дивилися на них, як на рівню. Це сприяло поступовому утворенню змішаних родин, а відповідно, і проникненню елементів польської мови до говірки жителів с. Зятківці.

С. Зятківці у період польського панування тривалий час переходило від одного польського магната до володіння іншого поміщика. У 1774 році воно отримало права містечка. Найбільш тривалий час село перебувало під владою польського шляхтича графа Холоневського. С. Зятківці стало резиденцією графів Холоневських аж до подій 1917 року. Новий власник побудував свій маєток на узгір'ї, під яким розкинулося півколом саме село. Графу Холоневському належали також ряд сусідніх сіл (наприклад, Гнатівка, мелешків, Тимар), а також і віддалені території. Так, граф мав ще й інші маєтки на території Вінниччини (Янівський маєток біля Брацлава і Ольгополя), а також під Краковом, на Галичині, біля Варшави. Це також сприяло тому, що до села Зятківці приїжджали нові поселенці з інших маєтків Холоневського, відбувався обмін кріпаками тощо.

Після відходження території Правобережної України до влади Росії у 1793 році граф Холоневський залишився багатим землевласником, але став дворянином «його сіятельством». Відповідно до політики Російської держави на території Правобережної України була скасована церковна унія, масово пропагувалося православ'я. На цьому етапі масове ополячування припинилося.

Граф Холоневський таємно готувався до польсько-російського повстання. Ці політичні ігри призвели ще до однієї трагедії на території с.

Зятківці. Однієї з ночей значну частину жителів села було винищено загоном польських жовнірів. І знову з корінного населення села вціліло зовсім небагато жителів. Тому найближчим часом село було заселене новими переселенцями.

На основі вивчення метричних книг історики доводять, що масове винищення корінних зятківчан сталося 6 квітня 1830 року, оскільки в цей період записи у метричних книгах повністю змінилися – старі прізвища жителів зникли, а з'явилися зовсім нові. При цьому чисельність населення у селі навіть зросла.

Виходячи з таких історичних даних, ми можемо стверджувати, що на формування говірки на території с. Зятківці мало вплинули корінні жителі. Значно більший вплив спричинили нові переселенці. У цьому аспекті слід зазначити, що нові жителі села були також переважно кріпаками, переселеними з відділених сіл, які також належали графу Холоневському, який після придушення польського повстання 1830-1831 років повернувся і почав скуповувати маєтки збіднілих польських магнатів. До с. Зятківців було переселено значно більше населення, ніж проживало раніше: людей селили іноді по 3-4 родини в одну хату. Такі антисанітарні умови життя призвели до спалаху холери. Після пощесті село знову спустіло.

Граф Холоневський знову заселив село новими переселенцями, якими стали переважно його кріпаки з-під Вінниці, Ольгополя, Кам'янця, але були також серед нових жителів села і переселенці з польських земель (з-під Кракова та Варшави), а також і з Литви. Таким чином, на даному етапі було сформовано той осередок, який спричинив значний вплив на подальше формування говірки с. Зятківці. Значну частку цього осередку склали польські родини. Так, граф Холоневський поселив у Зятківцях кілька десятків польських родин – Голівецьких, Домбровських, ревуцьких, Розлуцьких, Шкуропінських, Побірських та ін. Також на території села знайшли прилисток опальні польські шляхтичі, що переховувалися після

участі в польському повстанні. У зв'язку з цим вони були записані у якості кріпаків Холоневського і працювали нарівні з іншими кріпаками.

Таким чином, на території с. Зятківці кілька разів відбувалася майже повна зміна населення, коли корінних жителів залишалося зовсім небагато, а склад села відновлювався за рахунок переселенців не лише з найближчих сіл, але і з віддалених територій, зокрема з Польщі та навіть Литви.

Кожна родина, прийшовши з далекого краю, принесла сюди свою культуру: мову, звичаї, вірування, побут, традиції, фольклор — все те, чим жила вона досі на попередньому місці. У постійному спілкуванні вони передавали свої культурні надбання іншим односельчанам, а натомість — запозичали, переймали в них щось відмінне, характерне, та по-своєму цікаве. Тепер стає зрозуміло, чому в Зятківцях побутує багато польських слів і звідки взявся тут фольклор польського народу. А загалом тут споконвіків започаткувався своєрідний вузол різних етнографічно-побутових і мовних явищ, що значною мірою зберігся й досі.

Саме на основі змішання української та польської мови, а також з урахуванням специфіки діалектичного мовлення тих переселенців, які склали основу населення с. Зятківці після 1830 року, сформувалися специфічні риси говірки даної території.

Але після повстання 1830–1831 років на досліджуваній території, як і в цілому на Правобережжі, була розгорнута програма деполонізації та русифікації. В рамках вказаної програми з 1832 року розпочалася реорганізація освіти на загальноімперських засадах із переведенням на російську мову навчання, у 1863 році вийшов Валуєвський циркуляр, у 1876 році — Емський указ. Ці та інші кроки російської влади спричинили поступове поширення на Правобережжі російської мови. Відповідно, відбулося проникнення численних російських слів до лексики жителів с. Зятківці.

Село Зятківці Гайсинського району Вінницької області відоме в українській етнографії завдяки одному з перших за хронологією та великих

за розміром етнографічному опису традиційного подільського весілля, яке підготував уродженець села – Гнат Танцюра – «Весілля в селі Зятківцях» (Київ, 1998 р.).

Із передмови до вказаної праці ми дізнаємося, що матеріали для її написання зібрані самим Гнатом Танцюрою у селі Зятківцях Гайсинського району Вінницької області. При цьому автор часто приймав участь у весільних обрядах, виконуючи роль буярина, старшого буярина, старости, дружка, свата, музики. У процесі весільного дійства Гнат Танцюра і робив свої записи. збір матеріалів для написання книги тривав з 1918 по 1930 рік [40, с.5].

Гнат Танцюра усе своє життя присвятив етнографічним розвідкам. Він закінчив Вінницький педагогічний інститут, учителював. З юнацьких років збирав фольклор. За 46 років, поспілкувавшись зі 150 людьми, Гнат Танцюра записав 5 тисяч пісень, 928 казок, легенд і переказів, 1536 прислів'їв, 615 загадок, 800 весільних пісень та 200 записів дитячого фольклору [22].

Більше 40 років Г. Танцюра розшукував місцевих народних співаків, цікавих оповідачів, зі слів яких здійснював записи фольклору. Першими його оповідачами стали найближчі люди – мати, сестри, родичі, а також сусіди, серед яких до нас дійшли імена Килини Жук, Параски Полиці, Марини, Насті та Павліни Танцюр, Андрія Щура та інших. Найбільшу кількість пісень Гнат Танцюра записав з уст жительки села Зятківці бабусі Демедихи. Два тижні етнограф-дослідник лише записував списки відомих бабусі пісень, дивуючись її пам'яті та красномовству. Уже на цьому етапі Г. Танцюра твердо вирішив, що запише весь відомий бабусі Демедисі фольклор. Вона обрала своїм псевдонімом ім'я Явдоха Зуїха і протягом дванадцяти років надиктовувала та наспівувала Г. Танцюрі тексти відомих їй пісень. Всього з її вуст було записано 1008 пісень, 156 казок, байок та переказів, 394 прислів'я і приказки, чимало загадок, інших етнографічних даних. І всі ці записи здійснювалися лише вручну. Тому етнографи називають проведену роботу Г. Танцюри справжнім подвигом [31, с.106].

Саме завдяки доробку відомого зятківчанина ми можемо не лише ознайомитися з фольклорною спадщиною дослідженого ним села, але також і вивчити характерні ознаки говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області на початку ХХ ст.

1.2. Аналіз наукових досліджень подільського діалекту південно-західного наріччя

Науковий інтерес до вивчення українського мовного простору зародився ще у ХVІІІ ст. Особливістю перших досліджень даного напрямку була їх переважна орієнтація на вирішення етнографічних та історичних завдань. На цьому етапі було виділено лише основні особливості діалектів на території українських земель. Вони були відображені в окремих працях таких тогочасних дослідників як О. Шафонський, О. Павловський, І. Вагилевич.

Так, зокрема, у праці О. Шафонського «Черниговского наместничества топографическое описание», що була написана ще в 1778 році, а побачила світ у 1851 році, не було деталізовано спеціальні діалектологічні аспекти, але робота містила окремі відомості про українські говори.

Більш спеціалізованою виглядала праця О. Павловського «Грамматика малороссийского наречия, или грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших малороссийское наречие от чистого российского языка, сопровождаемое разными по сему поводу замечаниями и сочинениями». Зокрема, вона була присвячена дослідженню морфологічних та синтаксичних особливостей української мови. При цьому вказана праця містила багато прикладів з української діалектної системи [4, с.5].

Окремі приклади бойківських говірок були наведені у праці І. Вагилевича «Бойки: русько-слов'янський народ у Галичині», хоч основу дослідження складала інформація про бойків та їх культуру.

Уже в ХІХ ст. вивченню говорів на території України було приділено значну увагу в українській лінгвістиці. Зокрема, окремі аспекти класифікації

українських говорів були розкриті у дослідженнях таких науковців як К. Михальчук, В. Ганцов, І. Зілинський та ін.

Перший науковий огляд українських діалектів на основі значного фактичного матеріалу, зібраного експедиціями Південно-західного відділу Російського географічного товариства, здійснив К.П. Михальчук у праці «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичини», в якій була подана розгорнута класифікація українських говорів із детальною характеристикою їхніх фонетичних і морфологічних ознак. К. П. Михальчук усю українську мовну територію поділив на три наріччя: українське, поліське і червоноруське (русинське, чи русняцьке), окреслив їхні зовнішні межі; визначив для них фонетичні та морфологічні ознаки, виділив також піднаріччя з короткою їх характеристикою, а в деяких з останніх – дрібніші діалектні одиниці – різноріччя. Класифікація українських говорів на три наріччя, здійснена К. П. Михальчуком, була найбільш вдалою з усіх спроб, що з'являлися в дореволюційній мовознавчій літературі. Усі наступні спроби класифікації українських діалектів зводилися переважно до уточнення класифікації К. П. Михальчука [43, с.14].

Звісно, запропонована вказаними дослідниками систематизація українських говорів ще допрацьовувалася та вдосконалювалася протягом кількох десятків років, але саме їх праці стали базою української діалектології. Вже наприкінці XIX – на початку XX ст. дослідження діалектів стало досить популярним напрямком лінгвістичних розвідок. Цьому питанню було присвячено не одну монографію.

На початку 1960-х років вийшло перше видання «Української радянської енциклопедії». За своєю суттю, це була перша систематична енциклопедія про Україну, до якої потрапили статті Діалект, Діалектизми, Діалектологія і навіть Північні діалекти, Південно-західні діалекти, Південно-східні діалекти, Подільські говірки та ін. І хоча статті дуже лаконічні, містять обмаль інформації, та все ж редколегії вдалося вмістити навіть карту діалектів української мови [38, с.424].

У 50-ті роки минулого століття було розпочато також збирання та лексикографічне опрацювання діалектної лексики Вінниччини. Біля витоків цієї праці стояв завідувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного інституту М.Л. Охріменко. Його наступник М.Т. Доленко завершив укладання регіонального діалектного словника, про що було заявлено на XII Республіканській діалектологічній нараді. У збірнику тез доповідей наради 1965 р. М.Т. Доленко видрукував відповідну статтю, де висвітлено засади роботи над регіональним словником диференційного типу та спосіб репрезентації лексичного матеріалу, кількісно задекларовано мережу обстеження – 291 село з 45 районів (за старим поділом) Вінниччини та «деякі села інших сусідніх областей Поділля». Із різних причин Словник так і не був надрукований у 60-ті роки минулого століття. Проте збереглися примірники рукопису Словника діалектної лексики Вінниччини. Словник засвідчує широкий корпус лексичних запозичень у діалектах Вінницької області: з польської – 1792, румунської – 22, молдавської – 7, російської – 6, турецької – 1 лексема [10, с.138].

Отже, подільський говір відноситься до волинсько-подільського діалекту південно-західного наріччя. В історії лінгвістичних досліджень подільського говору Гороф' янюк І. В., Коваленко Н. Д., Тищенко Т. М. виділяють чотири етапи.

На першому етапі, що припав на II половину XIX ст., на основі нагромадження та аналізу емпіричного матеріалу вперше було виокремлено подільський говір з-поміж інших говорів на території України. Це було зроблено І. М. Вагилевичем у виданій в 1845 році граматиці української мови для галичан. Також у цей же період подільський говір було виділено також рядом інших дослідників-мовознавців та літературознавців: Я. Ф. Головацьким, О.О. Потебнею, К. П. Михальчуком.

На другому етапі наукового вивчення подільського говору, що припав на I половину XX ст., продовжилися розвідки діалектної мови на території Поділля. У цей період свій внесок у виокремлення особливостей

подільського говору внесли Г. К. Голоскевич, О. І. Сорочан, Б.М. Яцимирський, Є. К. Тимченко та ін. Значну увагу на цьому етапі приділяли не лише лексичним, але й фонетичним особливостям подільського говору. Словники діалектизмів, що склалися науковцями, часто містили фонетичну транскрипцію.

Третій етап вивчення подільського говору припадає на II половину ХХ ст. У цей період, після Другої світової війни, активізувалися лінгвістичні дослідження в цілому, зокрема й у сфері діалектології. При цьому в поле зору науковців потрапили різні аспекти вивчення подільського говору:

- 1) значна частина досліджень були спрямовані на деталізацію меж розповсюдження подільського діалекту. Ці питання розкривалися у роботах Г. Ф. Шила, Ф. Т. Жилка, С. П. Бевзенка. Результати таких досліджень знайшли відображення в «Атласі української мови»;
- 2) також численні дослідники намагалися систематизувати специфіку подільського говору на різних мовних рівнях. Такі спроби були зроблені у наукових працях Ф.Т. Жилка, С. П. Бевзенка, П. Ю. Гриценка та ін.;
- 3) на даному етапі була проведена також суттєва лексикографічна робота, результатом якої стала публікація словників подільського говору. Серед них можна назвати наступні: «Словник подільських говірок» Д.М. Брилінського, що містить більше 3000 слів та фразеологізмів; «Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області)» О.С. Мельничука, що містить 1300 лексем тощо.;
- 4) важливим напрямком наукових досліджень стало узагальнення окремих мовних особливостей подільського говору на різних структурних рівнях: фонетичному (А.М. Залеський, П.Є. Ткачук, А.Д. Очеретний та ін.); фразеологічному (М. Т. Доленко); словотвірному (Я.В. Закревська та ін.) [34, с. 4-8].

На четвертому етапі вивчення подільського говору, що припав на кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст., були деталізовані межі подільського говору, а також проведене розмежування окремих груп говірок у складі досліджуваного говору.

Так, науковці зауважували, що у структурному відношенні подільський говір не є монолітним, а здійснити внутрішнє членування подільського говору зважає відсутність сучасних монографічних описів говірок на всіх структурних рівнях та розпорошеність даних Атласу української мови у трьох томах. У результаті проведених досліджень у мовній практиці склалася традиція членувати подільських говір на західну, східну, північну і південну зони [3, с.2].

Внутрішнє членування подільського говору з урахуванням лексико-семантичних, фонетичних, морфологічних особливостей здійснено в дисертаціях І. В. Гороф'янюк, Г. П. Краєвської (центральноподільські), Н. Д. Коваленко, А. М. Мединського (західноподільські), Г. Г. Березовської (східноподільські говірки) [36, с.2].

Т. Тищенко, а слідом також Г. Березовська і Л. Поліщук східноподільськими називають говірки, які територіально обмежені наступним чином:

- на півночі – від верхів'я ріки Рось північніше м. Ставища до верхів'я ріки Гнилий Тікич;
- на сході та півдні – від русла річок Гнилий Тікич і Синюха до русла ріки Південний Буг у напрямку на Ананьїв – Балту Одеської області – Чечельник Вінницької області;
- на заході – від м. Чечельника Вінницької області до верхів'я ріки Рось.

Разом з тим, деякі сучасні дослідники виділяють також зону центральноподільських говірок. Зокрема, такого підходу дотримується І. В. Гороф'янюк. На карті «Діалектні зони центральноподільських і суміжних говірок» науковець відокремлює центральноподільські від

східноподільських говірок лінією західніше м. Чечельника – східніше м. Тростянца – західніше м. Гайсина – західніше м. Іллінців Вінницької області. При цьому з урахуванням аналізу діалектизмів у групі ботанічної лексики науковцями виділено три діалектні макрозони центральноподільських говірок:

1) північна макрозона (зона говірок перехідного типу до південноволинського говору південнозахідного наріччя), що охоплює говірки таких районів Вінниччини: Хмільницький, Козятинський, Погребищенський, Калинівський, північну частину Літинського та Вінницького районів, північну та центральну частини Липовецького, Оратівського районів;

2) південно-західна макрозона (зона говірок перехідного типу до західноподільських та частково буковинських говірок південно-західного наріччя), що охоплює говірки південної частини Літинського, Липовецького районів, центральної та південної частини Вінницького району, Барського, Жмеринського, Тиврівського, Немирівського районів, північно-західної частини Іллінецького, Гайсинського районів, Мурованокуриловецького, Шаргородського, Тульчинського, Могилів-Подільського, Чернівецького, Томашпільського, Крижопільського районів, західної частини Тростянецького району, Ямпільського, Піщанського районів, західної частини Чечельницького району Вінницької області;

3) південно-східна макрозона (зона говірок перехідного типу до середньонаддніпрянського говору південно-східного наріччя), що охоплює говірки центральної й південної частин Іллінецького району, територію Гайсинського, Теплицького, Бершадського районів, східної частини Тростянецького, Чечельницького районів Вінниччини [34, с.14].

Незважаючи на численні наукові дослідження, Л.Б. Поліщук відзначає, що подільський говір залишається одним із найменш досліджених з-поміж діалектних зон українського континууму [36, с.2]. Г.Г. Березовська теж підкреслює, що лексика Східного Поділля недостатньо вивчена. При цьому дослідниця зауважує, що східноподільські говірки частково представлені в

регіональних словниках П. Лисенка «Словник специфічної лексики правобережної Черкащини», Д. Брилінського «Словник подільських говірок», М. Доленка «Словник діалектної лексики Вінниччини», Т. Тищенко «Лексика бджільництва Східного Поділля». Спорадично представлені лексеми різних тематичних груп у наукових студіях А. Очеретного, говіркові особливості Східного Поділля подає праця І. Варченка «До вивчення говіркових і топонімічних даних Східного Поділля» [3, с.2].

Таким чином, на основі узагальнення результатів наукових досліджень подільського говору південно-західного наріччя можна зробити висновок, що територіально зона розповсюдження подільського говору включає Поділля в цілому і зокрема, територію Вінницької області. При цьому Гайсинський район Вінниччини, до якого відноситься й с. Зятківці, може бути віднесене до східноподільських говірок, а за деякими розвідками, згідно із внутрішнім членуванням говірок Вінниччини І. В. Гороф'янюк, – до південно-східної макрозони центральноподільських говірок.

1.3. Характерні риси подільського говору

У сучасній українській лінгвістиці виділяють характерні ознаки окремих наріч та говорів: фонетичні, морфологічні, лексичні. П.С. Дудик, порівнюючи окремі наріччя, узагальнює їх наступним чином (див.: Табл. 1).

Для подільського говору характерні переважно ті ознаки, що властиві південно-західному наріччю в цілому. Разом з тим, досліджуваний говір має й певні особливості, що відрізняють його від інших діалектів південно-західного наріччя, таких як галицько-буковинський і карпатський. Тому важливо дослідити характерні риси саме подільського говору.

Таблиця 1

Відмінності діалектного мовлення (наріч) на території України [15, с.42]

Особливості	Літературне мовлення	Діалектне мовлення (наріччя)		
		Південно-східне	Південно-західне	Північне
Лексичні	кукурудза	кукурудза, кукугузга, калачики, пшінка	кукурузга, мелай, папшой, кендериця	кукуруза, кияхи, пшеничка, калачики
Фонетичні	віл, кінь, піч, ліс, літо, сіно, зоря, втрюх, лоша, курча	віл, кінь, піч, ліс, літо, сіно, зоря, втрюх, лоша, курча	віл, кінь, піч, ліс, літо, сіно, зор'я, втрох, лоше, курче	вуол, куонь, г~* г~» піеч, ліес, о гл ліето, сіено, зора, втрох, лоше, курче
Морфологічні	братові (брату), коневі (коню), рукою, ногою, сиджу	братові (брату), коневі (коню), рукою, ногою, сиджу і сидю	братови, коньови, руков, ногов, сидйу	брату, коню, рукой, ногой, сиджу і сижу

Відповідно, для подільського говору характерні переважно ті ознаки, що властиві південно-західному наріччю в цілому. Разом з тим, до фонетичних ознак подільського говору науковці відносять таке:

- повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних **е**, **и** та **о** (село – *сеилó*, *силó*; широкий – *шерóкий*; тобі – *тоуб'і*, *туб'і*; зозуля – *зузуля*);
- вимова м'яких приголосних (зять – *з'ат'*, взяв – *вз'аў*);
- твердість **р** перед голосними (буряк – *бурáк*, рядок – *радóк*, рясний – *раснйй*, зоря – *зорá*, говорю – *говóру*);
- твердість кінцевого **ц** (хлопець – *хлóпеиц*, місяць – *м'іс'ац*);
- наявність вставних **л'**, **н'** після губних приголосних (рип'ях – *рипл'áх*, здоров'я – *здорóў'а*, коров'ячий – *корóў'ачий*, м'ясо – *мн'áсо*, м'ята – *мн'áта*);

- перехід **в** у **м** у вимові буквосполучення **вн** (рівний – *р'імний*, давно – *дамнó*);
- наявність приголосних **в** та **з** перед голосним (осінь – *гóс'ін'*, *вóс'ін'*, орати – *горáти*, *ворáти*, горіх – *вор'іх*, гострий – *вóстрий*, огірок – *гоірок*, *гоірок*, олія – *голія*);
- твердість приголосного **т** у дієсловах (робить -- *рóбит*, нóсить – *нóсит*, рóблять – *рóбл'ат*, нóсять – *нóс'ат*, робіть – *роб'іт*, носіть – *нос'іт*);
- відсутність шиплячих в дієслівних формах (ходжу – *хóд'у*, ношу – *нóс'у*, кручу – *крúт'у*, воджу – *вóд'у*) та ін. [39].

У цілому, фонетична система подільського говору характеризується шестифонемним наголошеним вокалізмом: |i| – |и| – |e| – |a| – |o| – |y|.

Цим вона близька до південно-східних діалектів. Збігаючись з південно-східною системою своїм кількісним складом, система вокалізму подільського говору відрізняється завантаженістю окремих фонем, частотністю їх уживання в мовленні [2, с.5].

Подільському говорові притаманна велика поширеність фонемі |i| як заміника давнього [ѣ], а також етимологічних [o], [e] в новозакритих складах. Найчастіше зустрічається фонема |i|, що походить від давнього [ѣ]. В окремих словах замість [i] можуть виступати й інші звуки. Так, унаслідок асиміляції до [y] в наступному складі [i] може переходити в [y], що спостерігається, наприклад, у словах *цілувати*, *дірка*, *діра*: [ц'улувати], [ц'улуй], [д'урка], [д'ура] та ін. У багатьох словах ([стрел'нути], [крепкий], [крепос'ц'], [с'етка], [д'ед]) замість [i] виступає [e]. Як зазначають А.В. Вдовиченко та Г.В. Ситар, це пояснюється впливом російської мови [6].

Серед морфологічних особливостей подільського говору науковці виділяють наступне:

- 1) іменники середнього роду, які закінчуються у називному відмінку на *-а* II і IV відмін, в орудному відмінку мають форму *-ом* (*жи́т'ом*, *зі́лом*, *коти́ном*, *насі́ном*, *кло́чом* та ін.);
- 2) іменники жіночого роду III відміни в орудному відмінку мають закінчення *-о́йу* (*тіно́́йу*, *соло́́йу*, *пічо́́йу* та ін.);
- 3) ці ж іменники у родовому відмінку однини мають і давнє закінчення [и], і нове [і] (*соли* і *солі*, *печи* і *печі*);
- 4) прикметники і присвійні займенники жіночого роду в давальному і місцевому відмінках втратили кінцевий [й]: *нашій матері* → *наші матері*, *на зеленій траві* → *на зелені траві*, *на добрій землі* → *на добрі землі*, *на мойій* → *на мойі*;
- 5) як правило, відсутнє чергування [д] – [дж], [з] – [ж], [т] – [ч], [с] – [ш] у дієсловах теперішнього часу в першій особі: *яа носу* (ношу), *ходу* (ходжу), *воду* (воджу), *круту* (кручу), *возу* (вожу);
- 6) так само відсутнє це чергування у дієприкметниках (*косаний*, *возаний* та ін.) та інфінітивних формах перед суфіксом *-ува-* (*вивозувати*, *виносувати* та ін.);
- 7) у дієсловах II дієвідміни у третій особі однини теперішнього часу зустрічаються форми типу *робе*, *несе*, *возе* поряд з формами типу *робит*, *носить*, *возит* та ін.;
- 8) подільському говору властива форма майбутнього часу типу *буду робиу*, *буду співау* поряд з *буду робити*, *буду співати* [11, с.79].

Значна кількість наукових досліджень у напрямку вивчення подільського говору присвячена лексичним діалектизмам. При цьому часто науковці у своїх розвідках акцентують увагу на окремих тематичних прошарках лексики у говірках Поділля.

Так, А. М. Мединський дослідив характерні особливості гончарської лексики подільського говору. У своєму дослідженні науковець робить висновок про наявність багатьох спільних ознак подільських і східнополіських говірок. Проте він фіксує номени з однаковою семантикою і

в інших українських говорах: буковинських (*близ|н'ата*), наддністрянських (*|горно*), бойківських (*дзв'і|н'ата*, *гла|душчик*, *мас|ничка*), гуцульських (*горн*), середньонаддніпрянських (*гу|с'атниц'а*), полтавських (*друш|л'ак*, *г|лечик*), західнополіських (*глеї*, *|горин*, *мас|ниц'а*, *|горшчик*, *мас|ничка*, *масло|боїка*, *масло|боїн'а*, *свис|тун*). За походженням певну частину досліджених діалектизмів автор відносить до спільнослов'янських (*гончар*, *глина*, *доска*, *веретено*, *круг*, *струг*, *кусок*, *жорна*, *ступа*, *горн*, *бодн'а*, *каганец*, *д'їжа*, *кра*, *шийа*, *горло*, *дно*), інші – до запозичень з різних мов:

- з польської мови: *пйец*, *трати*, *пан'їка*, *слоїк*, *збанок*, *келих*, *пател'н'а*, *контур*, *унтор*, *рондлик*, *скарбниц'а*;
- з німецької мови: *стилаж*, *їухт*, *глазур*, *пензел'*, *друшл'ак*, *кружка*, *пл'ашка*, *муштук*;
- з німецької через польське посередництво: *банта*, *брак*, *верстат*, *др'їт*, *кел'ма*, *кухол'*;
- з російської мови: *банка*, *чарка*, *чара*, *граф'їн*, *коп'їлка*;
- з литовської мови: *кушин*, *куш'їн*;
- з турецької мови: *казан*, *л'ул'ка* і т.д. [28, с.19].

У цілому, ж, як зазначають дослідники, подільський говір можна визначити за характерною для нього лексикою: *хай*, *нехай* – *най*, *півень* – *ког'ут*, *мурашки* – *комар'ї*, *лелека* – *чорног'уз*; *картопля* – *бараболя*; *гуня* (жіноча свитка), *налисники*, *капусняк*; *лити*, *л'ю*, *л'єш* – *ляю*, *ляєш*; *що* – *шо*; *щоб* – *шоб* та ін. [39].

У науковому дискурсі присутні також більш детальні дослідження діалектизмів окремих груп говірок подільського говору. Так, Л.Б. Поліщук акцентує увагу на номінаціях будівельного матеріалу в східноподільських говірках [35]. Т.М. Тищенко досліджує рибальську лексику східноподільських говірок [42, с.471].

У цілому, описуючи характерні особливості подільського говору, слід зазначити, що лексика говірок даного діалекту має багато спільного з

наддністрянськими, буковинськими, волинськими говірками [37, с.71]. Це обумовлюється, як територіальною близькістю, так і історичними особливостями формування подільського говору, для якого характерним є значний вплив мови переселених на дані території жителів. З одного боку, в пам'яті носіїв переселених говорів міститься велика кількість лексичних одиниць з інших мовних систем. У нових умовах доля цих слів складається далеко не однаково: одні з них залишаються в активному вживанні, інші переходять в пасивний запас, деякі вживаються в іншому значенні, отримують нові або ж втрачають колишні семантичні ознаки. З іншого боку, відриваючись від свого рідного етнічного масиву і потрапляючи в чуже етнічне оточення, як увесь життєвий устрій самих переселенців, так і їх мова підпадає під вплив з боку автохтонів [24, с.300-301].

Тому подільський говір увібрав у себе лексеми з польської та російської мов, поєднав і змінив їх відповідно до історичних умов розвитку території, у результаті чого було сформовано досить характерні особливості даного діалекту.

Висновок до розділу 1

Таким чином, історичні особливості розвитку села Зятківці, зокрема переселення на дану територію численних поляків, а також довготривалі періоди існування під пануванням Польської та Російської держав, знайшли своє відображення у діалектній мові жителів села. Територіально село Зятківці належить до зони розповсюдження подільського говору, для якого характерними є окремі фонетичні, морфологічні та лексичні риси.

Першим документальним підтвердженням є згадка про с. Зятківці в описі Брацлавського замку у 1545 році. На той час територія села була у володінні поміщика Мишка Мармулинського.

РОЗДІЛ 2.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ГОВІРКИ С. ЗЯТКІВЦІ ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Фонетичний портрет говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області

Дослідження говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області було проведене самостійно шляхом аудіозапису діалогу з жителькою села Зятківці Гайсинського району Вінницької області Сторожук Галиною Василівною 1954 року народження (див.: Додаток А). Здійснений фонографічний запис розмови дає можливість дослідити фонетичні особливості діалектної мови представниці села Зятківці Гайсинського району Вінницької області.

Аналіз дає можливість зробити висновок, що значною мірою специфіка говірки досліджуваного населеного пункту зумовлена особливостями фонетики. При цьому слід зауважити, що вокалізм діалектної мови жителів села Зятківці Гайсинського району Вінницької області, подібний по вокалізму південно-східних діалектів, що зумовлено територіальною близькістю розташування досліджуваного села та зони розповсюдження південно-східних діалектів.

Ненаголошений вокалізм говірки зятківчан шестифонемний, що також підкреслює приналежність даної говірки до подільського говору і відрізняє від карпатських говірок, у яких ненаголошений вокалізм семи- і восьми фонемний, а також від лівобережнополіських «акаючих» говорів, у яких він представлений п'ятьма голосними фонемами [2, с.7].

У говірці села Зятківці Гайсинського району Вінницької області фонема [e] та [u], опиняючись у ненаголошеній позиції, часто зближуються між собою. В такому разі вони виступають у позиційних варіантах [e^u] та [u^e], або ж зливаються в одному звукові [ə]. У більшості випадків вони все ж таки залишаються окремими фонемами.

Те ж саме можна сказати і щодо позиційного [i] та комбінаторних варіантів фонему [o], [oʲ], [y^o], [ɔ], що проявляються в відповідних фонетичних умовах говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області.

Також характерні фонетичні особливості досліджуваної говірки пов'язані з вживанням фонему [a], яка виступає відповідно до старовинних [a] та [e] носового.

Окремо слід звернути увагу на значну поширеність фонему [i], що виступає заміном давнього [ѣ], а також етимологічних [o], [e] в новозакритих складах. У говірці зятківчан найчастіше зустрічається фонема [i], яка є похідною від давнього [ѣ]. Особливістю її вживання є те, що вона вживається незалежно від наголосу. В окремих словах замість такої фонему [i] проявляються інші звуки. Так, у результаті асиміляції до [y] в наступному складі фонема [i] може містити перехід в [y]. Прикладом такого переходу можуть бути слова *дірка* – [d'y`рка], *цілувати* – [ц'ул'ува`ти] тощо.

Значна кількість слів у говірці с. Зятківці містить замість [i] фонему [e]. Ряд науковців підкреслюють, що така особливість може бути пояснена впливом російської мови [6]. Прикладами заміни [i] на фонему [e] можуть бути слова: *кріпкий* – [крепкий], *дід* – [д'ед] та ін.

Також у досліджуваній говірці поширеною є фонема [i], що виступає наслідком подовження давніх етимологічних звуків [o] та [e], які опинилися в історично закритих чи в так званих новозакритих складах, тоді як у відкритих складах ці етимологічні фонему [o], [e] зберігаються. При цьому спостерігається чергування [o] та [e] з [i]. Наприклад: *піч* – *печь*, *хвіст* – *хвост*, але *печі*, *хвоста* тощо.

Разом з тим, у говірці села Зятківці Гайсинського району Вінницької області зустрічаються також випадки відхилення в чергуванні. Така особливість проявляється в наступних словах: *кончати*, *дойти*, *потом*. Це зближує досліджувану говірку з південно-східними діалектами.

Характерною особливістю говірки зятківчан є також заміна фонем [i] на [и] в позиції після приголосних [к], [г], а також після сполучення приголосних. Наприклад: *гундик, інший, сикати* і т.д.

Фонема [и] в основному своєму вияві в говірці міста Гнівань реалізується у звукові [и] переднього ряду високого піднесення з дещо обниженою артикуляцією в напрямку до середнього ряду, проте в деяких словах після шиплячих зустрічаємо різновид [i]. Наприклад: [ч'ій] – чий. У багатьох словах замість [и] вживається [i] на зразок: [мал'іна] – малина, [т'іл'ів'ізор] – телевізор і т.д.

У ненаголошеній позиції фонема [u] проявляється у звуках [u], [u^e], [u^u], [e]. Наприклад, це проявляється в словах: [жу^eве], [же^uве], [жеве] – живе. У ряді випадків фонема [u] в ненаголошеній позиції не проявляє зближення з фонемою [e], а реалізується у різних звукових варіантах [u], [uⁱ] [i^u]. Прикладом можуть бути варіанти слова живіт: [жі^uв'іт], [жіⁱв'іт].

Фонема [e] в наголошених позиціях частіше виступає як звук переднього ряду середнього піднесення [e] і при цьому не набуває відтінку іншого звука. А ось у ненаголошених позиціях фонема [e] переважно зближується з фонемою [и] і проявляється звуками [e^u], [u^e], [u] або ж [e].

При цьому ступінь наближення ненаголошеного [e] до [u] залежить від його позиції в слові щодо до наголошеного звука, а також від якості звука в наступному складі. Так, у більшості слів говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області в побічно наголошених і в кінцевих відкритих ненаголошених складах фонема [e] наближується до основного вияву і звучить як [e], тоді як перед складами з наголошеними [u], [i], [y] ненаголошений [e] зазнає більшого звуження і більшою мірою зближується з [u]. У деяких же словах у позиції перед [i], а ще частіше після [j] ненаголошений [e] набирає сильного відтінку [i] чи й зовсім звучить як [i]: *грайц'а, розви^eваїц'а* та ін. Також [e] може переходити в [i] в інших позиціях (наприклад, [с'іанс]).

Розглянемо також особливості фонemi [y], яка виступає у говірці зятківчан в основному своєму вияві як лабіалізований звук заднього ряду високого піднесення [y] відповідно до давніх [y] (и) та [ɔ] (Ж). Наприклад: муха – моуха, пут' – пЖть та ін.). Але в слові глибокий замість сподіваного [y] маємо [i]: [гл'ібокий].

Фонема [o] в наголошеній позиції виступає в говірці с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області як звук [o], тобто як лабіалізований звук заднього ряду середнього піднесення. У ненаголошеній позиції виразний звук [o] чується також, хоч у позиції перед наголошеними [y] та [i] спостерігається помірно або сильне «укання», тобто вимова ненаголошеного [o] з відтінком [y] ([o^y]) або як [y]: [го^yлупка], [зузул'а], [ко^yжух], [туб'і].

Слід звернути увагу й на те, що в говірці зятківчан поширене чергування [o] з нулем звука: [хоч'у] – [хт'іти].

Фонема [a] в досліджуваній говірці виступає як нелабіалізований звук заднього ряду низького піднесення [a], але в позиції після м'яких приголосних і між м'якими приголосними артикуляція [a] може дещо пересуватися в напрямі до середнього ряду, хоч і залишається загалом задньорядною. Реалізація фонemi [a] не залежить від наголосу. Так, і в наголошеній, і в ненаголошеній позиції ця фонема здебільшого звучить як [a], який, опинившись у ненаголошеній позиції, не зазнає якихось помітних змін. Так, звук [a] будь-якого походження (як з етимологічного [a], так і з давнього [ɛ]) незалежно від наголосу звучить звичайно виразно, не набираючи відтінку іншого звука. Лише в деяких словах, зокрема числівниках, в ненаголошеній позиції замість [a] зустрічається [u] або [i]: *трицить* – тридцять, *двацит'* – двадцять і т.д.

Крім того, в ряді випадків говірка с. Зятківці містить також приклади «акання». Це характерно для вимови слів іншомовного походження. Наприклад: [катлаван] – котлован.

Ряд фонетичних особливостей говірки с. Зятківці пов'язаний також з особливостями звучання приголосних звуків. Так, особливою фонетичною

рисою досліджуваної говірки є поширеність твердого [p] перед голосними. Науковці відзначають, що така риса характерне для більшості південно-західних говорів [17, с.72].

Фонема [ф] у ряді слів говірки с. Зятківці реалізується звуком [x]. Наприклад: тухл'і – туфлі, кохта – кофта, а також звукосполюкою [хв]: *хверма* – ферма, *кухвайка* – куфайка, *бухвет* – буфет, *охв'іцер* – офіцер тощо. У цьому проявляється подібність говірки зятківчан до південно-східних діалектів.

Також проведене дослідження засвідчило, що у говірці зятківчан часто сполюки «губний приголосний + [й]» передаються звукосполученням «губний приголосний + [л']»: *здоруџ'а* – здоров'я, *дириџ'аниї* – дерев'яний, *рибл'ачиї* – риб'ячий.

Не менш часто спостерігається вживання звукосполучення [мн'], яке заступає звукосполучення [мй]. Наприклад: *мн'асо* – м'ясо, *мн'ата* – м'ята, *мн'ач* – м'яч, *памн'ат'* – пам'ять та ін.

В багатьох випадках у словах говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області передньоязикові приголосні [д], [т], [л], [н] перед [і] не пом'якшуються: *молоді*, *ті*, *апаратіџ*, *самостійна*, *малі*, *зе'лені*, *нанич*.

Звукосполюка [ст] часто переходить у [с'ц']: *гоб'іс'ц'а* – обійстя, *лис'ц'а* – листя, *ш'іс'ц'* – шість. У звукосполюці [с'в] відбувається ствердіння [в]: *с'вато* – свято, *с'ватий* – святий, *с'ватково* – святково, *с'ватити* – святити, *с'ваткувати* – святкувати, а у сполюці [зв] перед [й] утрачається [в]: *зйазати* – зв'язати, *п'ідйазати* – підв'язати, *розйазувати* – розв'язувати.

У деяких випадках у говірці зятківчан перед глухими і в кінці слова дзвінкі приголосні оглушуються: *друшка* – дружка, *пир'ішки* – пиріжки, *т'ашко* – тяжко, *вашко* – важко.

Також у більшості випадків у словах дзеркало, дзвін, кукурудза в говірці с. Зятківці на місці африкати [дз] уживається приголосний [з] (*зеркало*, *зв'ін*, *кукуруза*). Це також зближує досліджувану говірку з говорами південно-східного наріччя.

У цілому, серед основних фонетичних особливостей говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області можна виділити наступні:

- вживання твердого *-р-* перед голосними звуками. Наприклад: *бурак* (буряк), *буран* (бур'ян), *радок* (рядок), *вечера* (вечеря), *договоратися* (домовлятися), *нарадити* (прикрасити) і т.д.;
- наявність приголосного *г-* перед голосними на початку слова, на зразок: *госеледець* (оселедець), *гоко* (око), *гобід* (обід), *горати* (орати), *гонука* (онука) тощо;
- наявність вставного *-н-* після губних приголосних. Наприклад: *времня* (час), *мнята* (м'ята);
- перехід *-щ-* у *-ш-* при вимові сполучників: *якшо* (якщо), *тому шо* (тому що), *шоб* (щоб) і т.п.;
- заміна дієслівних закінчень *-ться* на *-ця* або *-ця*. Наприклад: *конциця* (закінчиться), *ділицця* (ділитися);
- втрата м'якого *-л-* перед знаком пом'якшення в середині слова. Наприклад: *тіко* (тільки), *біше* (більше), *стіки* (стілки);
- твердість приголосного *-т* у дієслівних закінченнях: *розплетут* (розплетуть), *ведут* (ведуть);
- м'якість приголосного *-л-* перед *-ц-* в давальному та місцевому відмінках: *тарільці* (таріліці);
- спрощення буквосполучення *-дж-* до *-ж-*: *провожали* (проводжали);
- повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних *-о-* та *-у-*. Наприклад: *буярин* (боярин);
- заміна голосного *-і* та *-и* після приголосного *г-* на початку слова: *гинакше* (інакше), *гильце* (гільце);
- втрата подвоєння приголосних. Наприклад: *відали* (віддали), *повина* (повинна) та ін.

Отже, проведене дослідження фонетичних особливостей говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області дає можливість зробити висновок, що для неї властиві основні риси південно-західного наріччя, зокрема подільського говору. Разом з тим, досліджувана говірка зазнає впливу сусідніх говорів. Так, вона має низку спільних рис з волинськими говірками південно-західного наріччя, а особливо з середньонаддніпрянськими говірками південно-східного наріччя.

2.2. Морфологічний портрет говірки

Говірка с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області також характеризується морфологічними особливостями, але вони здебільшого відповідають аналогічним ознакам всього подільського говору південно-західного наріччя, а також деяким рисам територіально близьких говорів південно-східного наріччя.

Зокрема, у словосполученнях із числівниками два, три, чотири фіксуємо залишки форм двоїни: *дв'ї в'їдр'ї, три коров'ї, штир'ї к'їл'ї*. Науковці відзначають, що такі архаїчні форми характерні для південно-західних, частково – поліських і південно-східних діалектів.

Іменники першої відміни жіночого роду м'якої групи у формах орудного відмінка однини набувають закінчення твердої групи – *-ойу*: *зимл'ойу, вулиц'ойу, долон'ойу, дол'ойу, пшеиниц'ойу*. Така флексія характерна і для іменників третьої відміни: *сол'ойу, м'їд'ойу, т'їн'ойу, ночойу*.

Іменники другої відміни чоловічого роду м'якої і мішаної груп в орудному відмінку приймають закінчення твердої групи – *-ом*: *учитеил'ом, товаришом, крохмал'ом, кон'ом, пал'ц'ом, к'їнци'ом, ножом*.

Флексія *-ом* виступає також в іменниках середнього роду II і IV відмін: *вис'їл'ом* – весіллям, *з'їл'ом* – зіллям, *пол'ом* – полем, *сонцо'м* – сонцем, *йайц'ом* – яйцем, *те"л'ом* – телям, *йагн'ом* – ягням, *лошом* – лошам. Такі ознаки в цілому характерні для говорів південно-західного наріччя.

У говірці села Зятківці Гайсинського району Вінницької області іменники другої відміни середнього роду на *-а* в називному відмінку однини подовження не мають: *жит'а* – життя, *знан'а* – знання, *волос'а* – волосся, *нас'ін'а* – насіння, *з'іл'а* – зілля, *вис'іл'а* – весілля, *плат'а* – плаття, *ўзут'а* – взуття, *кам'ін'а* – каміння та ін.

Іменники жіночого роду I відміни в родовому відмінку множини у говірці зятківчан мають флексію *-іў*: *страв'іў* – страв, *трав'іў* – трав, *п'існ'іў* – пісень, *круп'іў* – круп тощо. Флексія *-іў* зафіксована і в родовому відмінку іменника гроші – *грош'іў*.

В аналізованій говірці села Зятківці виявлені також особливості у відмінюванні прикметників. Вони проявляються, як у розрізненні твердої і м'якої груп прикметників, так і в оформленні окремих відмінкових форм. Так, у називному відмінку однини прикметники чоловічого роду мають, як і в літературній мові, флексії *-ий* (для твердої групи) та *-ій* (для м'якої групи). Інколи зятківчани не диференціюють м'яку і тверду групи прикметників, уживаючи такі словоформи: *двуїур'ійдн'ій* (двоюрідний) *брат*, *даўн'ій* (давній) *сон*, *будній ден'* (будній день). Такі форми прикметників чоловічого роду характерні для волинсько-подільських говірок і деяких південно-східних діалектів, що ще раз підкреслює спорідненість говірки с. Зятківці з територіально близькими говорами.

У мові зятківчан форми давального і місцевого відмінків однини прикметників жіночого роду мають усічену флексію *-і*: *у гарач'і вод'і* (у гарячій воді), *у б'ілі сороц'і* (у білій сорочці), *у нов'і хат'і* (у новій хаті), *на сив'і голов'і* (на сивій голові) і т.д. Такі ознаки є характерними, як для подільського говору, так і для ряду волинсько-подільських і степових говірок.

У говірці с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області якісні прикметники утворюють вищий ступінь порівняння частіше за допомогою:

- суфіксів *-ішч-*, доданого до основи прикметника: *заможн'ішчий* (заможніший), *б'ідн'ішчий* (бідніший);

- суфіксів *-ч-*, що утворюється шляхом асиміляції суфіксального [ш] та корневих [д] або [т]: *багач:иї* (багатший), *молоч:иї* (молодший), що зближує говірку зятківчан з волинсько-подільськими говірками.

У говірці зятківчан зафіксовано такі фонетично видозмінені числівники: *йїден* (один), *итури* (чотири), *дев`ит`* (дев'ять), *дванац`ит`* (дванадцять), *читирнац`ит`* (чотирнадцять), *ш`існац`ит`* (шістнадцять), *в`іс`імнац`ит`* (вісімнадцять), *двац`ит`* (двадцять), *триц`ит`* (тридцять), *ш`йїс`ат* (шістдесят).

У говірці зятківчан також виявлені випадки вживання форми дієприкметників із суфіксом *-ан-*, що відповідає літературному *-ен-*. Наприклад: *застел`аниї* (застелений), *зробл`аниї* (зроблений), *ран`аниї* (поранений), *запечаниї* (запечений), *напал`ана* (напалена) та ін., що також характерно для говорів південно-західного наріччя.

При дієвідмінюванні в говірці с. Зятківці виразно виявляється тенденція збереження структури основи – кінцеві приголосні [д], [т], [з], [с] у формах першої особи однини дієслів теперішнього часу переважно не чергуються: *сид`у* (сиджу), *приход`у* (приходжу), *крут`у* (кручу), *воз`у* (вожу).

Також у переважній більшості випадків дієслова другої дієвідміни в третій особі однини теперішнього часу закінчуються на *-т*: *ходить* (ходить), *носить* (носить), *просит* (просить). Також часто вживаються форми на *-е* без кінцевого *т*: *ходе* (ходить), *несе* (носить), *просе* (просить), *приготове* (приготує), *встанове* (встановить) тощо. Такі ознаки в цілому характерні для подільського говору, а також і для південно-східного наріччя.

Таке змішування ознак різних наріч у говірці с. Зятківці цілком закономірне, адже територіально даний населений пункт знаходиться досить близько до кордонів, що умовно прийняті за межу південно-західного та південно-східного наріччя.

2.3. Лексичний портрет говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області

Як зазначають науковці, подільський діалект можна визначити за характерною для нього лексикою. Більшість такої лексики активно використовується у говірці с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області.

На основі самостійно зібраного матеріалу та його аналізу нами було детально охарактеризовано лексику досліджуваної місцевості і виявлено ряд лексичних особливостей говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області. При цьому виявлені лексичні діалектизми було згруповано за окремими семантичними групами (див.: Додаток Б).

Так, у процесі збирання діалектного матеріалу було виявлено численні діалектні лексеми на позначення рослин. Найбільш часто серед них у мові зятківчан вживаються наступні:

- бадилля [бади`л':а], бадиління [бади`ли^ен':а], гудиння [гу`ди^е н':а] – стебло рослини ;
- бараболя [барабо`л'а] – картопля ;
- бурак [бур'а`к] – буряк ;
- буран [бура`н] – бур'ян ;
- вінничча [в' і`н:и^еч:а] – карликовий кіпарис ;
- гайдурі [гаї`дур'і`] – високий бур'ян ;
- гичка [ги`чка] – листя буряка ;
- горські сливки [го`рс'к' і`сли^евки`] – різновид слив;
- каляндра [кал'а`ндра] – коріандр ;
- кобильохи [кобил'о`хи] – різновид слив ;
- нагідки [наг' і`дки`] – календула ;
- порічки [пор'і`чки], пузички [пузи`чки], шпоришки [шп^о ори`шки] – червона смородина;
- псярки [пс'арки`] – отруйні гриби.

Під час дослідження проведено порівняння виявлених лексем з наявними науковими дослідженнями діалектизмів на позначення рослин у подільському говорі. На основі порівняння можна зробити висновок, що більшість лексичних діалектизмів у говірці с. Зятківці є характерними для східноподільських говірок. Про це, зокрема, свідчить дослідження І.В. Гороф'янюк [9], публікація О. Івашиної [18] та інші діалектологічні розвідки.

Також в рамках даного дослідження були виявлені і лексичні діалектизми зятківчан на позначення різноманітних страв та їжі в цілому. Найбільш вживаними є такі з них:

- бараболяники [барабол'а`ники] – страва з натертої картоплі ;
- годзя [го`дз'а] , магодзя [маго`дз'а] – страва з картоплі, моркви, цибулі, квасолі, квашеної капусти та м'яса;
- госеледець [госе^иле`де^иц'] – оселедець ;
- кисилиця [ки^еси^ели`ц'а] – варення із слив;
- кишка [ки`шка] – страва із свинної кишки з різною начинкою ;
- кльоцики [кл'о`ци^е ки]– страва з тіста, яке замішують на сирі ;
- короваль [корова`л'] – обрядовий весільний хліб ;
- кровянка [кров'а`нка] – страва із свіжої крові з салом та цибулею, яку готують на пательні;
- манзар [манза`р] – пиріг зі свіжими ягодами черешні (обов'язково ягода має бути з кісточкою) , який готують на пательні ;
- нудлі [ну`дл'і] – страва з тіста і м'яса;
- підпалок [п'`ідпа`лок] – хлібець із залишків тіста запечений до хрусткої скоринки, перед вживанням натирають салом і часником ;
- сальтісон [сал'т'ісо`н] – свинний шлунок наповнений відвареним м'ясом та спеціями , готується двома способами ;
- скрутень [скру`те^ин'] – рулет із дріждьового тіста з будь-якою начинкою ;
- холодне [холо`дне] , гишки [ги^ишки`] - холодець.

Виявлені лексеми здебільшого такі ж, як були записані у дослідження О.П. Оскирка, що присвячене дослідженню назв їжі та напоїв у східноподільських говірках. Можна погодитися з дослідником, який підкреслює, що найбільше лексем на позначення їжі у східноподільських говірках спільні для інших говірок південно-західного наріччя, що вказує на приналежність східноподільських говірок до подільського говору південно-західного наріччя. Разом з тим, функціонування в східноподільських говірках лексем, які продовжують ізоглоси в середньонаддніпрянських говірках південно-східного наріччя, зумовлене безпосереднім контактом досліджуваних говірок із середньонаддніпрянськими [30, с.5].

Чи не найбільшою семантичною групою лексичних діалектизмів, що була виявлена у говірці села Зятківці Гайсинського району Вінницької області, є лексика на позначення різноманітних предметів побуту, приміщень тощо:

- балабуха [бала`буха] – щось велике ;
- баняк [бан'а`к] – велика каструля ;
- бовтун [бовту`н] – зіпсоване яйце;
- вавка [ва`вка] – рана, подряпина ;
- виварка [ви`варка] – каструля ємністю у двадцять літрів ;
- вуличка [ву`ли`чка] , бинда [би`нда] – рядки картоплі між рядками буряків;
- габлі [га`бл'і] – вила ;
- гинчий [ги`нчий] – інакший ;
- гистик [ги`стик] – різка ;
- дзьомбак [дз'омба`к] , дзьомбар [дз'омба`р] , опіюс [опийу`с] – комар;
- кагла [кагла`] , каглянка [кагл'а`нка] – заслонка, яка знаходиться в комині ;
- карафінка [караф'і`нка] – графин;
- квач [ква`ч] – затичка з тканини ;
- кирниця [ки`рни`ця] – криниця ;

- коперація [копе^ира`ц'їйа] – магазин ;
- крупичка [крупичка] – опади у вигляді сніжних кульок (дуже маленького розміру);
- лахи [ла`хи] – одяг ;
- манерка [ман'е`рка] – невеличка мисочка ;
- матні [мат'н'ї] – старий одяг ;
- мигичка [ми^еги`чка] – дрібний дощ ;
- міляс [м' і`л'ас] , меляс [ме`л'ас] – відходи після виготовлення цукру ;
- ночви [но`чви] , ночови [но`чови] , нецьки [не`ц'ки] – довга металева посудина з невисокими бортами ;
- осььо [ос'о`] , озьо [оз'о`] , гозьо [гоз'о`] – ось ;
- підвода [п' і`во`да] , фіра [ф' і`ра] – віз ;
- псарня [пса`рн'а] – приміщення, в якому дуже холодно ;
- радюжка [рад'у`жка] – рядно ;
- тасьма [тас'ма`] – дорога в лісі ;
- чара [чара`] – пательня ;
- чуні [чу`н'ї] – домашнє взуття ;
- шмаровидло [шмарови`дло] – речовина на основі дьогтю, якою змащували вози ;
- шопа [шо`па] , шура [шу`ра] – тимчасова прибудова господарського призначення ;
- шпичка [шти`чка] , швайка [шва`ї`ка] – металевий загострений прут ;
- штири [шти`ри] – чотири ;
- штирі [шти^ер'ї`] – закопані в землю коли ;
- шухля [шу`хл'а] , шуфля [шу`фл'а] – широка плеската лопата.

Також у говірці с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області виявлено значну кількість лексичних діалектизмів на позначення дій.

Наприклад:

- баблятися [ба`бл'атис`а] – довго щось робити ;

- балачка [бала`чка] – розмовляти, говорити.
- викабелюватися [ви^екабе`л'уватис'а] – виставляти себе напоказ
- громадити [гр^оома`дити] – вирівнювати, розбивати грудки землі граблями ;
- замейдати [за^{ме}їдати] – забруднити ;
- злямчити [зл'а`мчити] – сплутати (мається на увазі волосся) ;
- зморозити [з^{мо}ро`зити] – сказати дурницю ;
- лигенити [ли^еге`нити] – багато пити (мається на увазі алкоголь) ;
- манорія [ма^{но}р'їа] – нав'язлива думка, ідея ;
- ньоняти [н'о`н'ати] – жалітися, скиглити ;
- ньоркати [н'о`ркати] – бути незадоволеним ;
- поратися [по`ратис'а] – годувати худобу;
- порпатися [по`рпатис'а] – займатися якоюсь роботою ;
- розпелехатися [роз^{пе}ле`хатис'а] – не причесатись;
- тинькувати [ти^ен'кува`ти] – їсти з апетитом ;
- утратитися [утра`титис'а] – витратити гроші ;
- химка [хи`мка] – капризувати;
- цвіркати [цв'і`ркати] – перечити, сперечатися
- цмулити [цму`лити] – пити багато (мається на увазі алкоголь)
- шлямувати [шл'амува`ти] – очищати кишки від внутрішньої оболонки.

Цікавим є той факт, що говірка досліджуваного села містить значну кількість діалектних слів на позначення негативних рис характеру людини або її зовнішніх характеристик. Наприклад, на балакучу людину зятківці говорять «льо^пало», «телі^пало»; для позначення великого й невороткого чоловіка вживається «доробало»; в якості образливого слова, що характеризує нерозумну людину, вживають «чепі^радло»; неумілу дівчину називають «нехарапутна»; гордовитого чоловіка називають «пурис»; неохайну людину описують як «гондзоля», а про неохайну жінку говорять «лея», «лейба», «нехлюя».

Більш повно діалектні лексеми на позначення людей та їх рис характеру наведено нижче:

- баньки [бан'ки`], балухи [ба`лухи] – очі ;
- бебехи [бе`бе^нхи] – внутрішні органи ;
- гандрабатий [гандраба`тиї] (-а) – висока худа людина ;
- гондзоля [гондзо`л'а] – приміняється для позначення нерозчесаного волосся, брудного одягу , рідше неохайної людини.
- гевега [ге^нве`га] – неухажливий.
- доробало [доро`бало]– великий, неповороткий ;
- зашпори [за`шпори]– дуже змерзлі руки ;
- лея [ле`йа], лейба [ле`ї ба], нехлюя [не^нхл'у`йа] – неохайна жінка ;
- льопало [л'о`пало] , теліпало [те^нл'і`пало] – балакучий, язикатий ;
- миндиль [ми`нди^л] – образливе, лайливе слово (чоловік ледачий до роботи) ;
- нехарапутна [не^нхарапут`тна] – незугарна, неуміла ;
- ньоня [н'о`н'а] – людина, яка постійно жаліється, скиглить ;
- пагністі [пагн'і`с'т'і] – нігті ;
- пейси [пе`ї си] , патли [па`тли] – волосся ;
- писок [пи`сок] – обличчя ;
- пурис [пу`рис] – чоловік, який себе гордо несе.
- тельбух [те`л'бух] – образливе, лайливе слово ;
- тельбух [те`л'бух] – великий живіт ;
- химки [хи`мки] – хрип в грудях ;
- чепірадло [че^нп' іра`дло] – образливе, лайливе слово (недолугий, нерозумний) ;
- чімха [ч' і`мха] – непричесана жінка.

У процесі дослідження була також виявлена значна кількість лексичних діалектизмів, пов'язаних з описом обрядових подій та предметів. Їх вивчення в рамках даного дослідження має значну роль, оскільки не просто допомагає з'ясувати особливі риси говірки зятківчан, але й сприяє закріпленню і

поширенню етнографічних знань, а також (на основі порівняння з записами обрядових пісень Гната Танцюри) дає можливість оцінити статику та динаміку діалектної мови на досліджуваній території.

Серед діалектних лексем на позначення обрядовості у говірці с. Зятківці нами було виявлено такі:

- бояр [бо `йар], буярин [буйа `рин], дружба [дру `жба]– свідок на весіллі (зі сторони нареченого) ;
- вельон [ве `л'он]– фата, вуаль .
- гильце [гил'це `], гильце [г'ил'це `] – обрядове дерево на весіллі (ялинка, прикрашена паперовими квітами, яку потім роздають гостям) ;
- короваль [корова `л'] – обрядовий весільний хліб ;
- молодий [молоди `ї] – наречений ;
- молодуха [молоду `ха] , молода [молода `] – наречена ;
- покривання [покри^еван':а] – обряд, коли нареченій знімають фату ;
- частування [частува `н':а]– обряд, коли гостей пригощають короваєм.

Проведений аналіз специфічних лексем говірки с. Зятківці свідчить про важливу роль у її формуванні польської мови. Так, наприклад, поширене у зятківців-старожилів «нецьки», яким позначаються *ночви*, походить від польського *niecki*. Разом з тим, у лексиці старожилів с. Зятківці присутні слова з російським походженням. Наприклад, *кажеця* (здається), *кончиця* (закінчиться), *всьо* (все), *не* (ні), *пасіба* (спасибі) та ін. Такі особливості говірки пов'язані саме з історичними особливостями її формування на території с. Зятківці, де проводилася спочатку полонізація, а пізніше – русифікація.

Проведене дослідження назв лексичних діалектизмів у говірці села Зятківці Гайсинського району Вінницької області свідчить про те, що побутова лексика місцевої говірки є мікросистемою, яка включає велику кількість взаємопов'язаних елементів. Кожна лексема входить до певної лексико-семантичної парадигми, а іноді й до кількох (багатозначні слова). При цьому семантична структура значної частини діалектної лексики є

досить складною, що зумовлено особливістю організації сегментів системи. Основу зібраного та проаналізованого діалектологічного матеріалу становлять номени, які з тими ж значеннями вживаються в подільському говорі, а також і в ряді інших говірок, зокрема у південно-східних.

Висновок до розділу 2

Проведене дослідження дозволило виділити ряд фонетичних, морфологічних та лексичних особливостей говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області.

Так, серед основних фонетичних особливостей досліджуваної говірки виділено: вживання твердого *-р-* перед голосними звуками; наявність приголосного *г-* перед голосними на початку слова; наявність вставного *-н-* після губних приголосних; перехід *-ц-* у *-ш-* при вимові сполучників; заміна дієслівних закінчень *-ться* на *-цця* або *-ця*; втрата м'якого *-л-* перед знаком пом'якшення в середині слова; твердість приголосного *-т* у дієслівних закінченнях; м'якість приголосного *-л-* перед *-ц-* в давальному та місцевому відмінках; спрощення буквосполучення *-дж-* до *-ж-*; повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних *-о-* та *-у-*; заміна голосного *-і* та *-и* після приголосного *г-* на початку слова; втрата подвоєння приголосних та ін.

Серед найбільш часто вживаних морфологічних особливостей діалектної мови зятківчан виділено наступне: закінчення *-ою* в іменниках першої відміни жіночого роду м'якої групи у формах орудного відмінка та в іменниках третьої відміни; закінчення *-ом* в іменниках другої відміни чоловічого роду м'якої і мішаної груп в орудному відмінку, а також в іменниках середнього роду II і IV відмін; відсутність подовження приголосних в іменниках другої відміни середнього роду на *-а* (*-я*) в називному відмінку однини; флексія *-іў* в іменниках жіночого роду I відміни в родовому відмінку множини; особливості у відмінюванні прикметників та утворенні вищого ступеня порівняння якісних прикметників.

Лексичні діалектизми говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області в цілому є характерними для подільського говору

південно-західного наріччя, а також і для південно-східних говірок. В процесі аналізу встановлено, що говірка Зятківців містить значну кількість діалектних лексем на позначення негативних рис характеру людини або її зовнішніх характеристик. Діалектні лексеми у мові зятківчан містять значну кількість запозичень, перш за все, з польської та російської мов.

Отож, проведене дослідження говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області показало, що їй властиві основні риси подільського говору, а також деякі спільні риси з волинськими говірками південно-західного наріччя та з середньонаддніпрянськими говірками південно-східного наріччя.

РОЗДІЛ 3.

СТАТИКА І ДИНАМІКА ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ У С. ЗЯТКІВЦІ ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Під час дослідження важливим завданням став аналіз статичної та динамічної говірки с. Зятківці, оцінка її змінюваності. Результати дослідження засвідчили, що говірка цього населеного пункту уже протягом тривалого часу зберігає свої характерні особливості, як лексичні, так і фонетичні, й морфологічні. Про це, зокрема, свідчить те, що відповідні діалектизми, які були записані у с. Зятківці понад 80 років тому Г.Т. Танцюрою, зберігаються у мові старшого населення ще й сьогодні. Особливо це стосується лексем на позначення обрядових термінів та подій.

Так, серед таких діалектизмів, які зустрічаються в записах Г. Танцюри та у здійснених нами записах розмови з жителькою села Зятківці Сторожук Галиною Василівною 1954 р. н., можна назвати такі: молода [м^ол^оода`], молодий [м^ол^ооди`ї], гильце [ги^ел`це`], вельон [ве`л^о.он], буярин [б^оуя`рин]

Дослідити статичну фонетичну рис говірки села Зятківці протягом тривалого періоду часу точно неможливо, оскільки у нашому розпорядженні немає давніх аудіозаписів безпосередньо місцевої говірки. Але її порівняння з описаними в наукових джерелах фонетичними рисами подільського говору початку ХХ ст. дають можливість стверджувати про високий рівень збереженості фонетичних діалектизмів у мові старожилів с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області.

Що стосується молоді села, то її мова дещо змінюється і наближується до літературної, окремі діалектизми зникають. Особливо це стосується діалектної лексики. Але тут можна погодитися з С.Я. Єрмоленко, яка стверджує, що найбільш чутлива до змін лексика, яка пов'язана з певними історичними умовами. Автор підкреслює, що окремі лексичні діалекти

зникають з тієї чи іншої говірки по причині виходу з ужитку окремих предметів, які вони позначали [16].

І дійсно, молодь у с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області досить добре знає діалектні слова, якими описуються дії людини, її зовнішність чи характер, але при цьому значну кількість діалектизмів, що позначають назви старовинного посуду, предметів господарювання молодь уже не знає. Так, більша частина молодого населення с. Зятківці не знають, що означає «кагла», «каглянка», тоді як старожили називають цим словом заслонку, яка знаходиться в комині. Подібні висновки можна зробити з результатів проведеного описування молоді села, в ході якого для 50 жителів у віці від 13 до 20 років було запропоновано пояснити значення ряду діалектизмів, записаних із вуст старожилів цього ж села. Результати дослідження узагальнені в табл. 1.

Таблиця 1

Діалектизм	Відповіді молоді, осіб		
	не знають значення слова	правильно пояснюють значення слова	помилилися при поясненні значення слова
Кагла, каглянка	45	2	3
Гильце	8	40	2
Вельон	3	47	0
Гондзоля	24	13	13
Доробало	6	40	4
Пейси	3	45	2
Баньки	0	50	0
Баблятися	9	35	6
Порпатися	4	41	5
Чуні	3	39	8
Чара	2	46	2
Шмаровидло	41	7	2
Карафінка	11	31	8

Таким чином, молодь досить добре знає діалектні назви тих предметів, які й сьогодні використовуються у побуті (наприклад, *чара*, *чуні*), а також ряду характеристик людини, позначення дій, обрядових термінів. Але деякі діалектні лексеми поступово виходять з ужитку разом з предметами, які

позначають. У цьому полягає одна з тенденцій динамізму говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області, яка характерна для усіх діалектів.

Що ж до фонетичних та морфологічних особливостей говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області, то вони більш стійкі і спостерігаються, як у старожилів, так і в молодого покоління зятківчан.

Разом з тим, аналіз показав, що динамізм говірки залежить від рівня мобільності населення села. Так, молодь, яка навчається у віддалених регіонах (наприклад, у Києві, Харкові) у спілкуванні частіше використовує літературну мову, а молодь, яка майже постійно знаходиться в своєму рідному селі, використовує діалектизми більш активно.

Крім того, дослідження дало змогу стверджувати, що статичність говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області сприяє спільне проживання під одним дахом зі старожилами, виховання дітей бабусями тощо. Відмічено, що в таких родинах навіть діти знають більшість лексичних діалектизмів, характерних для говірки села минулого сторіччя. Ті ж сім'ї, які проживають окремо від батьків, поступово втрачають зі своєї мови окремі діалектизми, переважно лексичні.

Також слід відмітити, що вживання лексичних діалектизмів значно посилюється тоді, коли людина розказує про минуле, місцеві обряди та традиції, коли спілкуються декілька старожилів. І навпаки, коли спілкування відбувається між представниками різних поколінь і на сучасні теми, то діалектизми використовуються значно рідше.

Про такі особливості вживання діалектизмів зауважують й інші дослідники. Зокрема, Н.В. Гуйванюк та Н.О. Руснак, досліджуючи вживання діалектизмів, відмічають, що воно залежить від мети комунікації: «діалектний текст створюють з появою мети і функціонує він у певних комунікативних умовах» [13, с.121].

Тому при спілкуванні на теми життя у старовину, обрядові традиції більшість зятківчан вживає окремі діалектні слова, а при спілкуванні на іншу тематику використання лексичних діалектизмів обмежене. Морфологічні та

фонетичні діалектизми вживаються однаково часто при спілкуванні на різні теми.

Висновок до розділу 3

Таким чином, аналіз говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області у її статичності та динамічності засвідчив, що більш динамічними є лексичні діалектизми – деякі з них виходять з ужитку, але це спричинене переважно втратою ними своєї функції, оскільки виходять з обігу ті предмети, які позначалися тим чи іншим діалектним словом. А ось фонетичні та морфологічні ознаки говірки с. Зятківці досить стабільні у часі і фіксуються без змін, як у старожилів, так і в молодого покоління.

У цілому, місцева говірка відображає особливості побуту та менталітету мешканців села Зятківці Гайсинського району Вінницької області. Протягом останніх десятиліть з ужитку вийшла значна кількість предметів побуту, що призвело до значного скорочення частоти вживання їх назв у мові зятківчан. Тому молоді такі лексеми майже незнайомі. Але це пов'язано не з лінгвістичними причинами, а з тенденціями суспільно-культурних процесів.

Також важливою динамічною тенденцією є поступове стирання діалектних рис у говірці молоді с. Зятківці, яка навчається в інших регіонах України, поступове зближення її з літературною українською мовою.

ВИСНОВКИ

Таким чином, історичні особливості розвитку села Зятківці, зокрема переселення на дану територію численних поляків, а також довготривалі періоди існування під пануванням Польської та Російської держав, знайшли своє відображення у діалектній мові жителів села. Територіально село Зятківці належить до зони розповсюдження подільського говору, для якого характерними є окремі фонетичні, морфологічні та лексичні риси.

Серед фонетичних ознак подільського говору основними є такі: повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [e], [и] та [o]; вимова м'яких приголосних; твердість [-p] перед голосними; твердість кінцевого [ц]; наявність вставних [л'], [н'] після губних приголосних; перехід [в] у [м] у вимові звукосполучення [вн]; наявність приголосних [в] та [г] перед голосним на початку слова; твердість приголосного [т] у дієсловах та ін.

Морфологічні особливості подільського говору включають особливі форми іменників середнього роду II і IV відмін в орудному відмінку; іменників жіночого роду III відміни у родовому та орудному відмінках; усічені форми прикметників та присвійних займенників жіночого роду в давальному і місцевому відмінках; відсутність чергувань приголосних у дієсловах теперішнього часу першої особи однини та у дієприкметниках тощо.

Також для подільського говору характерна і специфічна лексика. За походженням вона частково спільнослов'янська, а частково – запозичена з польської, німецької, російської, литовської мов та ін.

Проведене польове дослідження дозволило виділити ряд фонетичних, морфологічних та лексичних особливостей говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області на сучасному етапі.

Так, серед основних фонетичних особливостей досліджуваної говірки виділено: вживання твердого -p- перед голосними звуками; наявність приголосного z- перед голосними на початку слова; наявність вставного -н- після губних приголосних; перехід -щ- у -ш- при вимові сполучників; заміна

дієслівних закінчень *-ться* на *-ця* або *-ця*; втрата м'якого *-л-* перед знаком пом'якшення в середині слова; твердість приголосного *-т* у дієслівних закінченнях; м'якість приголосного *-л-* перед *-ц-* в давальному та місцевому відмінках; спрощення буквосполучення *-дж-* до *-ж-*; повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних *-о-* та *-у-*; заміна голосного *-і* та *-и* після приголосного *г-* на початку слова; втрата подвоєння приголосних та ін.

Серед найбільш часто вживаних морфологічних особливостей діалектної мови зятківчан виділено наступне: закінчення *-ою* в іменниках першої відміни жіночого роду м'якої групи у формах орудного відмінка та в іменниках третьої відміни; закінчення *-ом* в іменниках другої відміни чоловічого роду м'якої і мішаної груп в орудному відмінку, а також в іменниках середнього роду II і IV відмін; відсутність подовження приголосних в іменниках другої відміни середнього роду на *-а (-я)* в називному відмінку однини; флексія *-іў* в іменниках жіночого роду I відміни в родовому відмінку множини; особливості у відмінюванні прикметників та утворенні вищого ступеня порівняння якісних прикметників.

Лексичні діалектизми говірки села Зятківці, в цілому є характерними для подільського говору південно-західного наріччя, а також і для південно-східних говірок. В процесі аналізу встановлено, що говірка зятківців містить значну кількість діалектних лексем на позначення негативних рис характеру людини або її зовнішніх характеристик. Діалектні лексеми у мові зятківчан містять значну кількість запозичень, перш за все, з польської та російської мов.

Загалом, проведене дослідження говірки села Зятківці показало, що для неї властиві основні риси подільського говору, а також деякі спільні риси з волинськими говірками південно-західного наріччя та з середньонадніпряньськими говірками південно-східного наріччя.

Аналіз говірки села Зятківці Гайсинського району Вінницької області у її статичності та динамічності засвідчив, що більш динамічними є лексичні діалектизми – деякі з них виходять з ужитку, але це спричинене переважно

втратою ними своєї функції, оскільки виходять з обігу ті предмети, які позначалися тим чи іншим діалектним словом. А ось фонетичні та морфологічні ознаки говірки с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області досить стабільні у часі і відмічаються, як у старожилів, так і в молодого покоління.

В цілому, місцева говірка відображає особливості побуту та менталітету мешканців села Зятківці Гайсинського району Вінницької області. Протягом останніх десятиліть з ужитку вийшла значна кількість предметів побуту, що призвело до значного скорочення частоти вживання їх назв у мові зятківчан. Тому молоді такі лексеми майже незнайомі. Але це пов'язано не з лінгвістичними причинами, а з тенденціями суспільно-культурних процесів.

Також важливою динамічною тенденцією є поступове стирання діалектних рис у говірці молоді села Зятківці Гайсинського району Вінницької області, яка навчається в інших регіонах України, поступове зближення її з літературною українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баценко, К.С. Про назви деяких побутових реалій у говорах Хмельниччини // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 298-304.
2. Бевзенко, С.П. Українська діалектологія. Фонетика: Навчальний посібник. – Одеса, 1974. – 50 с.
3. Березовська, Г. Г. Структурна організація та географія назв одягу і прикрас у східноподільських говірках: автореферат... канд. філол. наук, спец.: 10.02.01 - українська мова / Березовська Г. Г. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 20 с.
4. Бичко, З.М. Проблемна парадигма вивчення територіальної лексики // Лінгвістика. Ч.1– 2010. – №3(21). – С. 5-9.
5. Брилінецький, Д. Словник подільських говірок / Д. Брилінський. — Хмельницький, 1991. – 115 с.
6. Вдовиченко, А.В., Ситар, Г.В. Фонетичні особливості говірки міста Гнівані Вінницької області: підсистема голосних [Електронний ресурс]// Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса – Режим доступу: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/4837/4868>.
7. Герасим, Н.В. Лексика на позначення календарної обрядовості (на матеріалі діалектних текстів із Надсяння) // Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст. – К., 2014. – С.97-100.
8. Говірка і культура мого села. Матеріали Інтернет-конференції / реценз. Н.І. Лісова, Т.М. Чернега. – Черкаси, 2018. – 82 с.
9. Гороф'янюк, І. В. Структурна організація та ареалогія флорономенів центральноподільських говірок : автореферат... к. філолог. наук, спец.: 10.02.01 - українська мова / Гороф'янюк І. В. – К. : Ін-т української мови, 2010. – 20 с.
10. Гороф'янюк, І. В. Нове «старе» джерело вивчення подільського діалекту// Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст. – К., 2014. – С.135-139.

11. Гриценко, П.Ю. Основні риси подільського говору // Поділля : історико-етнографічне дослідження / Артюх Л.Ф., Балушок В.Г., Болтарович З.Є. та ін. – К. : Доля, 1994. – С. 74-84.
12. Громко, Т. Ареалогічні особливості лексики на позначення сільськогосподарських культур в східноподільських говірках Кіровоградщини / Т. Громко // Науковий часопис Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру: зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів / відп. ред. Т. М. Тищенко. – Умань: ВПЦ «Впаві», 2013. – Вип. 2. – С. 13-27.
13. Гуйванюк, Н.В., Руснак Н.О. Багатовимірна реальність діалектного тексту // Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій. – К., 2015. – С. 119-127.
14. Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст [тези доповідей міжнародної конференції] / За ред. П.Ю. Гриценка. Ін-т укр. мови НАН України. – К.: КММ, 2014. – 524 с.
15. Дудик, П.С. Стилїстика української мови / П.С. Дудик. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
16. Єрмоленко, С.Я. Сучасна літературна мова і діалекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine6-2.pdf>
17. Жилко, Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. / Ф.Т. Жилко. – К.: Радянська школа, 1966. – 307 с.
18. Івашина, О. Назви городніх рослин в подільських говірках Кіровоградщини / О. Івашина, Т.В. Громко // Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи: Матеріали VII Всеукраїнської конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 26-27 2018 р.) / відп. ред.. І. В. Гороф'янюк – Вінниця : Планер, 2018. – С. 93-98.
19. Ігнатенко, Д.А. Динаміка назв житлового комплексу в українських говірках на півночі Молдови // Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст. – К., 2014. – С. 207-211.

- 20.Костів, О. Сучасне діалектне мовлення з погляду динаміки / О. Костів // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2016. – Випуск 63. – С. 165-171.
- 21.Краєвська, Г. П. Народна виробнича термінологія центральних говірок Поділля : автореферат... к. філолог. наук, спец.: 10.02.01 - українська мова / Краєвська Г. П. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2010. – 21 с.
- 22.Лавриченко, Л. У Зятківцях відсвяткували 118-ту річницю з дня народження Гната Танцюри [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/region-newspaper-news/_u-zyatkivcyah-vidsvyatkuvali-118tu-richnicyu-z-dnya-narodzhennya-gnata-tancyuri/909319
- 23.Лебедівна, О. Я. Особливості історичного розвитку ё в південно-західному і північному наріччях української мови // Магістеріум : зб... Київ. Мовознавчі студії – 2017. – Випуск 56. – С. 51-56.
- 24.Леннгрен, Т.П. Слово в контексте говорів-соседей как отражение характера этнокультурных зв'язей // Діалекти в синхронії та діяхронії: загальнослов'янський контекст. – К.,2014. – С.300-301.
- 25.Литвиненко, Я. О. Орнітономени у східноподільському діалекті: структура і просторове варіювання : автореферат ... канд. філол. наук, спец.: 10.02.01 - українська мова / Литвиненко Я. О. – К. : Ін-т укр. мови, 2019. – 20 с.
- 26.Марєєв, Д.А. Із спостережень над динамікою дієслівної словозміни в сновсько-сеймських говірках східнополіського діалекту// Діалекти в синхронії та діяхронії: загальнослов'янський контекст. – К.,2014. –С.322-326.
- 27.Мартінова, Г.І. Вербалізація менталітету середньонаддніпрянців у діалектному тексті // Діалекти в синхронії та діяхронії: загальнослов'янський контекст. – К.,2014. – С.327-332.

- 28.Мединський, А. М. Структурна організація і семантика гончарської лексики у подільських говірках : автореферат / Мединський А. М. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2006. – 19 с.
- 29.Нефедова, Е.А. Северные ветры: фрагмент диалектной картины мира // Діалекти в синхронії та діяхронії: загальнослов'янський контекст. – К.,2014. – С.355-359.
- 30.Оскирко, О.П. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках: Дисертац. канд. філол. наук, спец.: 10.02.01 - українська мова / оскирко О.П. – Умань, 2018. – 397 с.
- 31.Пальонний, В. І. Подільський фольклор та його збирач і дослідник Гнат Трохимович Танцюра / В. І. Пальонний // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Історія. - 2004. - Вип. 7. - С. 104-111.
- 32.Панцьо, С.Є., Вакарюк, Л.О. Мовно-естетичний потенціал діалектної лексики в поетичному дискурсі // Діалекти в синхронії та діяхронії: загальнослов'янський контекст. – К.,2014. –С.385-390.
- 33.Пискач, О. Лексика пастушого обряду в українських говорах Закарпаття: стан і проблеми дослідження / О. Пискач // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. - 2010. - Вип. 14. - С. 79-83.
- 34.Подільський говір: Бібліографічний покажчик / Уклад. : І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер». – 2013. – 141 с.
- 35.Поліщук, Л.Б. Номінація будівельного матеріалу в східноподільських говірках // Діалекти в синхронії та діяхронії: загальнослов'янський контекст. – К.,2014. –С.397-400.
- 36.Поліщук, Л.Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках: автореферат... канд. філол. наук, спец.: 10.02.01 - українська мова / Поліщук Л.Б. – Вінниця, 2015. – 25 с.

37. Романченко, А. П. Говірка села Бандурове Гайворонського району Кіровоградської області / А. П. Романченко // Записки з українського мовознавства. - 2016. - Вип. 23. - С. 67-74.
38. Рябець, Л.В. Діалектологія на сторінках українських енциклопедичних видань // Діалекти в синхронії та діяхронії: загальнослов'янський контекст. – К., 2014. – С.421-426.
39. Сташкевич, І. А. Особливості подільського говору / І. А. Сташкевич, В. П. Деда, О. О. Зялковський [Електронний ресурс] // Матеріали XLVII регіональної наук.-техн. конф. ВНТУ. – Вінниця. – 2019 – Режим доступу: https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24966/STASHKEVYCH_2019_T4.pdf?sequence=1&isAllowed=y
40. Танцюра, Г.Т. Весілля в селі Зятківцях / Г.Т. Танцюра - К: Редакція часопису "Народознавство", 1998. - 404 с.
41. Танцюра, Г.Т. Зятківці. Історико-соціологічні нариси: Худож.-публіцист. видання. – К.: ЗАТ «Віпол», 2007. – 536 с.
42. Тищенко, Т.М. Способи номінації в рибальській лексиці східноподільських говірок// Діалекти в синхронії та діяхронії: загальнослов'янський контекст. – К., 2014. – С.471-476.
43. Торчинська, Н. М. Українська діалектологія : навчальний посібник / Н. М. Торчинська. – Хмельницький, 2017. – 158 с.
44. Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами / за ред.. М. А . Жовтобрюх. – К.: Наукова думка, 1977. – 202 с.
45. Шеремета, Н.П. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.П. Шеремета. – К., 2000. – 20 с.

Додатки

Додаток А

Діалог з жителькою села Зятківці Гайсинського району Вінницької області Сторожук Галиною Василівною 1954 р. н

Сьогодні я завітала до мальовничого села Зятківці Гайсинського району Вінницької області. Прийшла я в гості до однієї з жительок цього гарного села, її звать Сторожук Галина Василівна, і я хочу розпитати в неї про обрядовість цього села, про те як в цьому селі, в цьому районі святкували весілля і конкретно, які обряди використовували для проведення цього свята.

- Доброго дня вам, Галино Василівно.
- Доброго дня, моя гонучечко, ти прийшла до мене. Пасіба тобі.
[до`брого дн'а / мойа` гону`че^нчко / ти при^еїшла до мене // пас'і`ба тоб' і`//]
- Розкажіть, будь ласочка, Галино Василівно, як взагалі відбувається проведення весілля, які обряди використовують у вас в селі і чи зберігся обряд сватання? Скажіть це було так як зараз, що молоді люди приходять одне до одного разом з сватами, чи раніше було якось по-інакшому?
- Не, дитинко! Колись приходили тільки старости і дужеж наречений боявся, щоб йому не принесли гарбуза. *[н'е/ ди^ети`нко// коли`с' прихо`ди^ели т'і`л'ки старости` і ду`жеш наре^нче`ниї бойа`вс'а/ щоб йому` не^н прине`сли гарбуза`//]*
- Скажіть, будь ласка, старости приходили, це хто був ,взагалі, це якісь родичі молодого були чи це, можливо, батьки були?
- Не, не. Це міг бути геть і чужий чоловік. Сусід добрий чи хтось із родини ,навіть батько нареченого міг бути кум. *[н'е/ н'е// це м' і`г бу`ти гет' і чужи`ї чолові' `к // сус'і`д до`брий чи хто`с' з роди`ни / на`в' іт' ба`т'ко наре^нче`ного м' іг бу`ти ку`м //]*
- Скажіть, про що йшла розмова на сватанні, про що домовлялися перед тим як одружуватися?

- Коли приходили старости, то їх саме перше за стіл не садовили, а договоралися вони, де будуть жити молоді ,шо придане дадуть за дочкою. І старости вже поглядали, чи гарна скриня в молоді. *[коли` при^ехо`дили старости` / то їй`х са`ме^и пе`рше за ст`і л не^и садови`ли / а договора`лис'а вони` / де бу`дут' жи`ти молод'і` / шо при`дане даду`т' за дочко`ю // і старости` вже погл'ада`ли / чи га`рна скри`н'а ъ`молодо`ї //]*
- Цікавий факт. А наречених не було в хаті, договір без них був ?
- Да, договарувались тіки дорослі , а молоді вже приходили після того як повернуться старости додому, порадують ,шо перев'язали їх рушниками, подали їм хліб, аж тоді вже наречений міг піти вечером до свої нівести. *[да / догова`рувалис' т'і`ки доро`сл'і / а молод'і` ўже при^ехо`дили п' і`сл'а то`го йак пове`рнуц':а старости` додо`му / пора`дуйут' / шо не^ире^ив'яза`ли їй`х рушни`ка`ми / пода`ли їй`м хл'і`б / аж тод'і` ўже наре`че`ниї м' іг п' іти` ве`че`ром до сво`її н'іве`сти//]*
- Цікаво. Скажіть, будь ласка, скільки часу проходило від моменту сватання до весілля ? Це був місяць чи менше, чи більше часу ?
- Я не можу сказати як, томушо були роботи. Якщо була якась польова робота, якщо були жнива, то вже чекали поки кончиця робота , а тоді вже весілля справляти. Бо як не збереш хліба ,то нема за шо весілля справляти . *[їа не^и мо`жу сказа`ти/ потому`шо були` роботи`// йакшо` була` йака`с' пол'ова` робо`та / йакшо` були` жни`ва` / то вже че`ка`ли по`ки ко`нчиц'а робо`та / а тод'і` ўже ве`сі`л:а спраўл'а`ти //бо йак не збе`ре`ш хл'і`ба/ то не^има` за шо ве`с'і`л:а справл'а`ти//]*
- Скажіть, а як вже підготовка до весілля відбувалася ? Що входило в обов'язки молодого батьків і молоді ? Хто, що мав робити і як відбувалося це свято ?
- Молодий домовлявся за музики, а дівчина мала знати про те, що вона повина перев'язати, рушники повинна приготувити і пов'язати всіх,

хто прийде до неї рано в весільний день пов'язати рушниками.
*[молоди`ї домоўл'а`ўс'а за музи`ки/ а д'і`ўчи`ена ма`ла зна`ти про те`/
 шо вона` пови`н:а не^ире^иўйаза`ти / рушни`еки` пови`н:а при`егото`вити
 і не^ире^иўйаза`ти ус'і`х / хто при`ї де до не`її ра`но ў ве^ис'і`л'ниї де`н'
 поўйаза`ти рушни`ека`ми//]*

- Скажіть, раніше ж такого не було як зараз святкувати в кафе весілля і будь-яке свято, раніше все святкували дома, то як проходило свято ? Де людей садовили ,як на кухні все відбувалося, як готувалися до весілля ?
- Шо я , дитино, скажу? Тоді таких видумок не справляли, тоді не було стіки страв. Тоді готувала кухарка і це ж була не спеціальна людина ,а була жінка із села чи з родини і це вона готовила той стіл. І стіки не напращували людей як тепер напращують. *[шо йа / дити`но / ска`жу // тод'і` готува`ла ку`харка і це ж була` не^испе^иц'їя`л'на л'уди`на/ а була` ж' і`нка із се`ла` чи з роди`ни / і це вона` гото`вила то`ї ст'і`л// і ст'і`ки не^и напра`шували л'уде`ї` йак те^ине`р напра`шуйут` //]*
- Галино Василівно, скажіть, будь ласка, я чула від людей і читала ,що для того, щоб випікати хліб, здобу, а особливо коровай на весілля, то запрошувалися особливі жінки. Це правда ?
- Канешно ,дитино. Брала тільки ті, які жили у парі і жили гарно, які не матюкалися, які не сварилися із сусідами, які були в селі почотними людьми і поважними. *[кан'е`шно / ди`тино // бра`ли т'і`л'ки т'і`/ йак' і у па`р'і жи`ли і жи`ли га`рно / йак' і` не^и мат'ука`ли`с'а / йак' і` не^и свари`ли`с'а із сус'і`дами / йак' і` були` ў се`л'і` почо`тними л'уд'ми` і пова`жними //]*
- Скажіть , а що переважало на кухні по стравах ? Що було прийнято готувати на весілля в селі Зятківцях ? Що було головним ,смачним і тим, що обов'язково мало бути присутнім на столі?
- Мені кажеця, шо саме головне було – це борщ. *[ме^ині ка`же^иц'а/ шо са`ме голоўне` було` / це бо`рщ//]*
- Подавали борщ колись на весіллі ?

- Подавали борщ і подавали голубці, і холодець, і капусту. І хліб випікали в печі, ніхто не знав колись пекарнів, як тепер, то було подругому. *[подава`ли бо`рщ і подава`ли голу`бці`ї / і холоде`ць / і капу`сту // і хлі`б ви`єп` іка`ли ў пе`ч` і / н`іхто` не` зна`ў коли`с` пе`ка`рн`іў / йак те`не`р / то було` подру`гому //]*
- Галино Василівно, ще таке питання. Якщо робилося весілля вдома і пізніше робилося, я так розумію ви застали ті часи і бачили ,що гуляли вдома весілля і на багато людей, то це не обходилося однією кухнею ? Мабуть, сусіди також допомагали і з печами , і зі своїми кухнями?
- Не, дитино, не. Пекли в основному і варили в тій хаті, де було весілля . *[н`є` / ди`єти`но / н`є` // пе`кли` в осно`уно`му і вари`ли ў т`ї`ї ха`т`ї / де було` ве`с`іл` :а //]*
- Тільки в одній хаті все робили? А допомагали жінки, приходили допомагати по кухні?
- То да, кухарці допомагали, бо вона всьо сама не приготове. *[то да` /ку`харці` допомага`ли / бо вона` ўс`о` сама` не` при`гото`ве //]*
- Скажіть чи правда те, що для кухарки існував свій особливий обряд потім на весіллі ? Для неї щось співали чи подарунки для неї були ? Бо вона важлива людина була на весіллі .
- Та колись , дитино, до кожної справи і страви співали. Починалося все з коровай і гильця і кожна страва була оспівана. Колись жінки дуже багато пісень і вони співали цілісінький вечір. *[та коли`с` / ди`єти`но / до спра`ви і стра`ви сп` іва`ли // почи`на`лос`а ўсе з коровайа` і ги`ль`ця` / і ко`жна стра`ва була` осп`і`вана // коли`с` ж` інки` ду`же бага`то н` ісе`н` зна`ли і вони сп` іва`ли ц`іл`і`с`ін`киї ве`ч` ір //]*
- Ой, як це приємно чути. Я щойно вловила слово «гільце» ,що це таке, Галино Василівно ?
- Це, якщо це була дівчина і хлопець у перші парі , не мали ще сім'їв ,то їм обов'язково треба було нарадити ялинку в стрічки .Стрічки були і бумажні, і були і ленти, і шо кому подобалося. І колоски чіпляли на

самий верх гильця. [це/ йакшо` це була` д'ї`ўчи^ена і хло`пе^иц' у пе`рш' і па`р'ї/ не^и ма`ли ше с'ї`мїйў/ то йї`м обоўйазко`во тре`ба було` наради`ти йали`нку ў стр'їчки`// стр'їчки` були` і бума`жні / і були` л'е`нти/ і шо кому` подо`балос'а // і колоски` ч' іпл'а`ли на са`мії ве`рх гил'ц'а//]

- А яку роль відігравало гільце, ялинка ця, у самому весіллі ? Для чого вона була?
- Як йшов молодий до молодої, то його ніс хлопець, який був в нього за буярина, ніс те гильце до молодої і це всі знали ,шо це йде весілля. [йак ї шо`ў молоди`ї до молодо`її / то н'їс його`хло`пе^иц' / йаки`ї бу`ў ў н'о`го за б^оуїа`рї^ена / н'їс те гил'це` до молодо`її і це ўс'ї зна`ли / шо це ї де`ве^ис'ї`л':а//]
- А потім воно ще десь фігурує в весіллі, в обрядовості чи тільки лише на прихід молодого до молодої ?
- Не, його забирали додому. Тоді вже як він вів молодуху до себе на гобід ,то те гильце несли назад . Її вже розплетут, нарадят, тай ведут до молодого гобідати, то гильце несли назад. А тоді вже як було понеділок, то тоді те гильце ділили по кусочку, ділили коровайом обдаровували всіх гостей, хто був запрошений. [н'е/ його` заби^ера`ли додо`му// тод'ї` ўже йак в' і`н в' і`ў молоду`ху до се`бе на гоб' і`д / то те гил'це` не`сли наза`д // йїї` ўже розпле^иту`т/ нарад'а`т/ таї ве^иду`т до молодо`го гоб' і`дати/ то гил'це` не`сли наза`д// а тод'ї` ўже йак було` поне^ид'ї`лок/ то тод'ї` те гил'це` д'їли`ли по кусо`чку/ короваїо`м обдаро`вували ўс'ї`х го`с'т'їў/ хто бу`ў запро`ше^иниї //]
- Я так розумію це було як на благо і на щастя той кусочок ялинки .
- Так. Ота ялинка і кусочок короваю дуже поціновувася людьми і казали люди, шо то дуже благодать була велика від Бога, коли той кусочок хліба був у хаті. [та`к// ота` йали`нка і кусо`чок корова`їу ду`же^и поц'їно`вувалас'а л'уд'ми` і каза`ли л'у`ди/ шо то ду`же благода`т' була` в'їд бо`га/ то ї кусо`чок хл'ї`ба бу`ў у ха`т'ї//]

- Чудовий обряд. Галино Василівно, скажіть, вже ближче до нашого часу весілля як святкували в селі ? Це все ще було і будинку чи вже робили на більшу кількість людей, і в яких спорудах це все відбувалося ?
- Ну, як хто був багаччий, то вже стали придумувати якісь ці шалаші. А там в шалаші вже це вже було і біше гостей ,і якщо добрий господар і батько, то він міг пристаратися на біше гостей. А так, то тіки в хаті робили те весілля колись. Тепер ,то вже по гинчому видумують, а тоді такого не було. *[ну /йак хто` бу`ў бага`ч:иї / то ўже` ста`ли при`ду`мувати йак` і`с` ц`і` шалаш` і`// а та`к ў шалаш` і` ўже це було` б` і`ше го`стіў і йакшо` до`бриї госпо`дар і ба`т`ко/ то в` і`н м` і`г при`стара`тис`а на б` і`ше^н госте`ї // а та`к/ то т`і`ки ў ха`т`і роби`ли те` ве^нс`і`л`:а коли`с`// те^нпе`р/ то ўже` по ги`нчому ви`ду`муйут`/ а тод`і` тако`го не^н бу`ло//]*
- Галино Василівно, ви ж були на такому весіллі, що було в шалаші ,то скажіть, будь ласка, з чого його будували і чим його прикрашали ,бо це ж велика була споруда, її ж чимось потрібно було прикрасити ?
- Ну саме що його накривали, щоб не капало на голову ,бо бувало і дощі йшли. Його обтягали брезентами, а в середині як брезент вже накривають, то починали його оббивати і покривалами, і матеріями всякими. Особено протів молодих. Там вішали ікону над молодими, її, ту ікону, вбирали у дуже гарний рушник, який вишиє наречена. Дівка повинна мати для своїх старостів, хто її прийде сватати, і рушники, і хустку для молодого, яку тоже тоді вишивала. *[ну са`ме^н шо його` накри`ва`ли/ шо`б не^н ка`пало на го`лову/ бо бува`ло і дошчї` ї шли`// його` обт`ага`ли бре^нзе`нтами/ а ўсе^нре`дин`і йак бре^нзе`нт ўже накри`йут`/ то почи`на`ли його` об:ива`ти і покри`ва`лами/ і мате`р`їями ўс`а`кими// осо`бе^нно про`т`їў молоди`х// там в` і`шали іко`ну над молоди`ми / йїї`/ ту іко`ну уби`ра`ли ў ду`же га`рни`ї рушни`к/ йаки`ї ви`шиє наре^нче`на// д`і`ўка пови`на ма`ти дл`а сво`їх*

*старост'і'ю / хто їйїї` при`ї де сва`тату/ і рушни`ки` / і ху`стку дл'а
молодо`го/ йаку` то`же тод'ї` ви`ши`е ва`ла//]*

- Скажіть, будь ласка, от саме весілля, вже ми знаємо, що воно в один час воно відбувалося в хаті, пізніше воно відбувалося в шалаші, але чи зберігалася ота обрядовість? Як молоду проводжали з дому ? Можливо, в самому шалаші були якісь обряди, пісні ? Розкажіть про них.
- А як було. Як прийде наречена чи до жениха, чи в свої мами ше весілля, в своїх батьків, то колись до кожної страви співали пісню і бажали молодим здоровля, щастя і благословляли на гарне життя. *[а йак було` // йак при`ї де наре`че`на чи до же`ни`ха` / чи`ю сво`її ма`ми ше ве`с`ї`л`а` /`ю` сво`їїх бат`к`' і`ю` / то коли`с` до ко`жноїї стра`ви сп`їва`ли н` і`сн`у і баж`али молоди`м здоро`ула / шча`ст`а і благосло`ула`ли на га`рне жи`т`а``//]*
- А чи був якийсь особливий обряд зняття фати чи, як кажуть в народі, «вельону» з нареченої ? Як саме це відбувалося?
- Ой, там було дуже цікаво. Її стіки пісень багато співали. І дружки її, і свашки співали пісень. А тоді починали розбирати той наряд, в неї ж був колись віночок на голові і той вельон чи фата, як хто називав, то право зняти той вельон мала тіки сваха з її сторони. Якщо починала роздягати женихова, то це могло бути нать до неприємностей. *[ой / та`м було` ду`же ц`їка`во // їїї ст`їки н` ісе`н` бага`то сп`їва`ли // і дружки` їйїї` / і свашки` сп`їва`ли н` ісе`н` // а тод'ї` почи`на`ли розби`ра`ти то`ї нара`д /`ю` не`її ж бу`ю коли`с` в` іно`чок на голов` і` і тої ве`л`он чи фата` / йак хто` назив`е ва`ю` / то пра`во зн`а`ти то`ї ве`л`он ма`ла т`їки сва`ха з їйїї` сторони`// йакшо` почи`на`ла розд`ага`ти же`н`їхо`ва/ то це могло` бу`ти на`т` до не`пр`їя`тност`ї`ю`//]*
- А як цей обряд називався, коли знімали фату ?
- Це називалося покривання . *[це назив`е ва`лос`а покрив`е ва`н`a`//]*
- А чому так ?

- Ну, так казали, що якщо з неї зняли фату, то значить повинні накрити голову, повинні молодуху закутати. *[ну / так каза`ли/ шо йакшо` з не`її зн`а`ли фату` / то зна`чит` пови`н`і: і молодуху заку`тати//]*
- А в що саме закутували ?
- А закутували в ту хустку ,яку вона чіпляла женихові як він до неї приходив рано, вечором він ту хустку ,шо вона йому чіпляла до пояса, відавав свахам. І на тарільці підносили ту хустку до молодої і вона дивилася чи та хустка чи гинчу підмінили, бо гинчою не можна було покривати – тіки ту хустку, яку вона подарувала женихові. *[а заку`тували ў ту ху`стку / йаку` вона` ч` іпл`а`ла же`н`ихо`в` і/ йак в` і`н до не`її при`хо`диў/ ве`чором в` і`н ту ху`стку/ шо вона` йому` ч` іпл`а`ла до по`йаса/ в` ід`ава`ў сваха`м// і на тар`і`л`ц`і н` ідно`сили ту ху`стку до молодо`її і вона` ди`ви`лас`а чи та` ху`стка / чи ги`нчу н` ідм` іни`ли / бо ги`нчоїу не`н` мо`жна було покри`ва`ти/ т`і`ки ту ху`стку/ йаку вона` подарува`ла же`н`іхо`в` і//]*
- Галино Василівно, а наречену покривала її сваха чи вже сваха зі сторони молодого ? Хто покривав голову ?
- Покривали ,співали пісень обидві свахи тою хусткою : одна з одної сторони тримала за два кінці , друга – з другої сторони і дуже багато пісень співали їм . *[покри`ва`ли/ н` ісе`н` сп` іва`ли оби`дв` і сва`хи то`їу ху`сткойу/ одна` з одно`її сторони` три`ма`ла за два` к` і`н`ц`і/ дру`га / з дру`гойї сторони` і ду`же бага`то їм н` ісе`н` сп` іва`ли //]*
- Скажіть ,щось після обряду покривання ще відбувалося на весіллі ,ще були якісь обряди, про які можна було розповісти ?
- Ой, то ж було цікаво. Вже після того як покривають молодуху – зять повинен подарувати тещі чоботи. *[ой / то` ж було` ц`іка`во // ўже` н` і`с`л`а то`го йак покри`їут молодуху / з`а`т` пови`нен подарува`ти те`шч` і чо`боти //]*
- Який чудовий обряд. Розкажіть про нього, будь ласка.

- Так, так, дуже це гарно було. Він тоді повинен тещу пошанувати, помити ноги тещі і взути нові чоботи. *[так/ та`к/ ду`же^н це га`рно було // в' ін тоді` пови`нен пошанува`ти / поми`ти но`ги те`шч' і і ўзу`ти но`в' і чо`боти //]*
- А що саме відбувалося на цьому обряді ? Ви казали, що зять аби виказати повагу до тещі він мив їй ноги і взував нові чоботи. На цьому закінчувався обряд чи ще щось було ?
- Не, він з цього vremena повинен називати тещу мамою. А тоді після цього вже як маму взують – її садили на стілець і всі, хто дущчий з чоловіків, підкидали доверху її на тому стільці, в знак пошани ,шо її возвеличили. З того моменту для зятя вона вже зробилася мамою. *[н`е/ в' і`н з це`го вре`мн'а пови`не^н нази`ва`ти те`шчу ма`мою // а тоді` н' і`сл'а це`го ўже йа`к ма`му ўзу`йт' / йійі` сади`ли на ст'іле`ц' і ўс'і` / хто ду`шчій з чолов' ік' і`ў/ н' і`дки`да`ли дове`рху йійі` на то`му с'т'іл'ц'і` / ў зна`к поша`ни/ шо йійі` заве`ли`чили // з то`го моме`нту дл'а з'а`т'а вона` ўже зроби`ласа ма`мою //]*
- Скажіть, будь ласка, підкидання на стільці – це було лише для тещі ? Чи ще для когось з гостей ?
- Не, не, не. Їдну тещу так шанували. Вона вже була не теща - вона була мама. А тоді вже як кончалось те підкидання та вела мама вже до хати знов гостей ,то починалося дарування – починали роздавати коровай і гильце. І це запрошував уже буярин до столу першу саму старшу родину: батьків, мамів хресних, батьків хресних, а тоді вже всіх, хто був запрошений на весілля. І це мав буярин вирізати квітку з короваля, середину, і подарувати молодим. Молоді тримали його в себе дома ,а всім решта роздавали по кусочку короваля, шо різав буярин, і гильця по кусочку. А тоді кусок той нижній, ту підошву шо лишалася від короваля, він же ж був печений на чарі той коровай. Такий гарний був, випечений та жовтесенький ,то то був для музиків – за то шо музиканти гарно грали. *[н`е /н`е / н`е // йідну` те`шчу та`к шанува`ли // вона` ўже*

була` не^н те`шча / вона` була` ма`ма // а тоді` ўже` йак конча`лос' те
 п' ідки^е да`н':а та ве`ла ма`ма ўже до ха`ти зно`ў го`с'т'іў / то
 почи^е на`лос' дарува`н':а/ почи^е на`ли роздава`ти корова`ї і гн^ел`це` // і
 це запро`шуваў уже буйа`рин до сто`лу пе`ршу са`му ста`ршу роди`ну /
 бат`к' і`ў / мам' і`ў хре`сних / бат`к' і`ў хре`сних / а тоді` ўс'і`х ўже` /
 хто бу`ў запро`ше^нніў на ве^нс'і`л':а// і це` ма`ў буйа`рин ви^ер'іза`ти
 кв' і`тку з коровал'а` / се^нре^нди`ну/ і подарува`ти молоді`м // молод'і`
 три^е ма`ли його` ў се`бе^н ўдо`ма / а ўс'і`м ре`шта роздава`ли по
 кусо`чку коровайа` / шо р'ізаў буйа`рин / і гн^ел`ц'а по кусо`чку // а
 тоді` кусо`к то`ї ни`жн'ії / ту підо`шву шо ли^еша`лас'а в' ід
 коровайа` / в' і`н же ж буў пе`че^нніў на чар'і` тої корова`ї //
 таки`ї га`рніў бу`ў / жоўте`се^нн'киї та ви`пе^нче^нніў / то то бу`ў
 дл'а`музи`к' іў/ за то` шо музи^ека`нти га`рно гра`ли //]

- Скажіть, будь ласка, це на цьому вже іде закінчення весілля? Це вже закінчується весілля даруванням ?
- Після дарування ще була вечера, ще вся родина вечерала, всі гості. А тоді провозжали всіх дружок, бо вже всьо, для дружок вже кончився день. Як їхню вже подружку накрили голову її – вже там нема шо робити дружкам. Вона вже сімейна жінка називалася . [п' і`сл'а дарува`н':а ше була` ве^нче`ра/ ше` ўс'а р^ооди`на вече`рала/ ўс'і го`с'т'іў// а тоді` провозжа`ли ўс'і`х дру`жок / бо ўже ўс'о / дл'а` дружо`к ўже ко`нчи^еўс'а де`н'// йак йі`хн'у ўже подру`жку накри`ли йійї / ўже та`м не^нма` шо роби`ти дружка`м // вона` ўже с'іме`ї на ж' і`нка нази^евалас'//]
- Тобто з цього моменту, коли наречену покрили хусткою вона не могла вільно спілкуватися зі своїми подружками, ходити ,коли хотіти ,до них в гості ,щоб вони приходили так само до неї, вже були якісь обмеження, вже вона не могла собі дозволити ,коли хотіла, йти гуляти?
- Ну, як... Хто був не дуже такий совісний, то може десь і бігав до падружок, а як порадошна нівеста була, то вона знала шо це вже сім'я,

шо це вже чоловік, шо в неї нове господарство, а в основному ,то куди ж ішли – в невістки! То було стидно від свекрухи, щоб піти десь на вечорниці . *[ну йак// хто бу'є не^н ду'же таки'ї со'в' існий / то мо'же і б' і'гау до падру'жок / а йак пора'дошна н'іве'ста була' / то вона' зна'ла/ шо це ўже' с'ім'я' / шо це ўже чолов' і'к/ шо ў не'її нове' господа'рство / а в осноўно'му / то куди' ж ішли' / ў не^нв' істки' // то було' сти'дно в'ід све^нкру'хи / шоб п' іти' де'с' на ве^нчорни'ц'ї //]*

- Скажіть, будь ласка, коли вже закінчилося весілля, то молода переїздить до чоловіка жити, що за нею давали в придане, що старалися батьки дати ? Це була скриня лише з її речами ,пожитками її? Що взагалі давали з нареченою, з чим вона ішла в чужу хату жити ?
- А як було. Як багатша сім'я ,то давали ше і скотину. І коні дарував батько, і воли, і саме основне, шо були плуг і борона, бо тоді були землі, були городи, була робота на полі. Якщо прийшла невістка з нічим ,то свекруха на неї косила гоко. *[а йак було' // йак бага'тша с'ім'я' / то дава'ли ше і скоти'ну // і ко'н'ї дарува'ў ба'т'ко і воли' / і са'ме осноўне' / шо були' плу'г і борона' / бо тоді' були' зе'мл'ї / були' горо'ди / була' робота на по'л'ї // йакшо' приїшла' не^нв' і'стка з н'ічи'м / то све^нкру'ха на не'її коси'ла го'ко //]*
- Але що було найголовнішим в приданому нареченої, що вона обов'язково повинна була мати ?
- Повина мати одержу, шоб мати в шо перебратися ,повина мати хустку на зміну, а в хазяйстві хотіли, шоб була корова. Бо ж перше були діти ,а дітям шо дати – молочко. *[пови'на ма'ти оде'жу/ шоб ма'ти ў шо /не^нре^нбра'тис'а пови'на ма'ти ху'стку на зм' і'ну / ў хаз'а'ї ств' і хот'їли / шоб була' коро'ва // бо ж не'рше^н боули' д'їти/ а д'їт'ам шо да'ти/молоко' //]*
- Тобто старалися за молодою дати теличку або молоду коровчину ?
- Так, так. Батьки старалися. Бо і стидно з сватами тоді здибатися, якщо це відали ту дочку без нічого. *[так/ та'к// бат'ки' стара'ли'с'а// бо і*

*сти`дно з свата`ми тод`ї` здиба`тис`а / йакио`це в` іда`ли ту до`чку
без н`ічо`го //]*

- Дуже цікава оповідь, я вам дуже вдячна, Галино Василівно, многії вам літа, як кажуть, дуже вам вдячна. Всього вам найкращого.

Додаток Б

**Тематичний словник говірки села Зятківці Вінницької області
Гайсинського району**

Назви рослин :

- Бадилля [бади`л':а], бадиління [бади`ли^ен':а], гудиння [гу`ди^е н':а] – стебло рослини ;
- Бараболя [барабо`л'а] – картопля ;
- Бурак [бур'а`к] – буряк ;
- Буран [бура`н] – бур'ян ;
- Вінничча [в' і`н:и^еч:а] – карликовий кіпарис ;
- Гайдурі [гаї`дур'і`] – високий бур'ян ;
- Гичка [ги`чка] – листя буряка ;
- Горські сливки [го`рс'к' і`сли^евки`] – різновид слив;
- Каляндра [кал'а`ндра] – коріандр ;
- Кобильохи [кобил'о`хи] – різновид слив ;
- Нагідки [наг' і`дки`] – календула ;
- Порічки [пор'і`чки], пузички [пузи`чки], шпоришки [шп^о ори`шки] – червона смородина;
- Псярки [пс'арки`] – отруйні гриби ;

Назви страв та їжі :

- Бараболяники [барабол'а`ники] – страва з натертої картоплі ;
- Годзя [го`дз'а] , магодзя [маго`дз'а] – страва з картоплі, моркви, цибулі, квасолі, квашеної капусти та м'яса;
- Госеледець [госе^иле`де^иц'] – оселедець ;
- Кисилиця [ки^еси^ели`ц'а] – варення із слив;
- Кишка [ки`шка] – страва із свинної кишки з різною начинкою ;
- Кльоцики [кл'о`ци^е ки] – страва з тіста, яке замішують на сирі ;
- Короваль [корова`л'] – обрядовий весільний хліб ;
- Кровянка [кров'а`нка] – страва із свіжої крові з салом та цибулею, яку готують на пательні;

Манзар [манза`р] – пиріг зі свіжими ягодами черешні (обов'язково ягода має бути з кісточкою) , який готують на пательні ;

Нудлі [ну`дл'і] – страва з тіста і м'яса;

Підпалок [п' ідна`лок] – хлібець із залишків тіста запечений до хрусткої скоринки, перед вживанням натирають салом і часником ;

Сальтісон [са`л`т`ісо`н] – свинний шлунок наповнений відвареним м'ясом та спеціями , готується двома способами ;

Скрутень [скру`те`н] – рулет із дріждьового тіста з будь-якою начинкою ;

Холодне [холо`дне] , гишки [ги`шки] - холодець ;

Назви предметів побуту:

Балабуха [бала`буха] – щось велике ;

Баняк [бан`а`к] – велика каструля ;

Бовтун [бовту`н] – зіпсоване яйце;

Вавка [ва`вка] – рана, подряпина ;

Виварка [ви`варка] – каструля ємністю у двадцять літрів ;

Вуличка [ву`ли`чка] , бинда [би`нда] – рядки картоплі між рядками буряків;

Габлі [га`бл'і] – вила ;

Гинчий [ги`нчиї] – інакший ;

Гистик [ги`стик] – різка ;

Дзьомбак [дз`омба`к] , дзьомбар [дз`омба`р] , опиюс [опийу`с] – комар;

Кагла [кагла`] , каглянка [кагл`а`нка] – заслонка, яка знаходиться в комині ;

Карафінка [караф`і`нка] – графин;

Квач [ква`ч] – затичка з тканини ;

Кирниця [ки`рни`ця] – криниця ;

Коперація [копе`ра`ція] – магазин ;

Крупичка [крупі`чка] – опади у вигляді сніжних кульок (дуже маленького розміру);

Лахи [ла`хи] – одяг ;

Манерка [ман`е`рка] – невеличка мисочка ;

Матні [мат`ні] – старий одяг ;

Мигичка [ми^еги`чка] – дрібний дощ ;
 Міляс [м' і`л'ас] , меляс [ме`л'ас] – відходи після виготовлення цукру ;
 Ночви [но`чви] , ночови [но`чови] , нецьки [не`ц'ки] – довга металева посудина з невисокими бортами ;
 Осьо [ос'о`], озьо [оз'о`], гозьо [гоз'о`]– осьь ;
 Підвода [п' і`дво`да] , фіра [ф' і`ра] – віз ;
 Псарня [пса`рн'а] – приміщення, в якому дуже холодно ;
 Радюжка [рад'у`жка] – рядно ;
 Тасьма [тас'ма`] – дорога в лісі ;
 Чара [чара`] – пательня ;
 Чуні [чу`н'і] – домашнє взуття ;
 Шмаровидло[шмарови`дло] – речовина на основі дьогтю, якою змащували вози ;
 Шопа [шо`па], шура [шу`ра] – тимчасова прибудова господарського призначення ;
 Шпичка [шти`чка] , швайка [шва`ї`ка] – металевий загострений прут ;
 Штири [шти`ри] – чотири ;
 Штирі [шти^ер'і`] – закопані в землю коли ;
 Шухля [шу`хл'а] , шуфля [шу`фл'а] – широка плеската лопата;

Назва дії :

Баблятися [ба`бл'атис`а] – довго щось робити ;
 Балачка [бала`чка] – розмовляти, говорити.
 Викабелюватися [ви^екабе`л'уватис`а] – виставляти себе напоказ
 Громадити [гр^оома`дити] – вирівнювати, розбивати грудки землі граблями ;
 Замейдати [заме`ї`дати] – забруднити ;
 Злямчити [зл'а`мчити] – сплутати (мається на увазі волосся) ;
 Зморозити [зморо`зити] – сказати дурницю ;
 Лигенити [ли^еге`нити]– багато пити (мається на увазі алкоголь) ;
 Манорія [mano`р'ійа] – нав'язлива думка, ідея ;
 Ньоняти [н'о`н'ати] – жалітися, скиглити ;

Ньоркати [н'о`ркати] – бути незадоволеним ;
 Поратися [по`ратис'а] – годувати худобу;
 Порпатися [по`рпатис'а]– займатися якоюсь роботою ;
 Розпелехатися [розпе^нле`хатис'а] – не причесатись;
 Тинькувати [ти^ен`кува`ти] – їсти з апетитом ;
 Утратитися [утра`титис'а] – витратити гроші ;
 Химка [хи`мка] – капризувати;
 Цвіркати [цв'`і`ркати] – перечити, сперечатися
 Цмулити [цму`лити] – пити багато (мається на увазі алкоголь)
 Шлямувати [шл'амува`ти] – очищати кишки від внутрішньої оболонки ;

Назви характеристик людей :

Обрядова лексика:

Бояр [бо`йар], буярин [буйа`рин], дружба [дру`жба]– свідок на весіллі (зі сторони нареченого) ;
 Вельон [ве`л'он]– фата, вуаль .
 Гильце [ги^ел'це`], гільце [г'іл'це`] – обрядове дерево на весіллі (ялинка, прикрашена паперовими квітами, яку потім роздають гостям) ;
 Короваль [корова`л'] – обрядовий весільний хліб ;
 Молодий [молоди`ї] – наречений ;
 Молодуха [молоду`ха] , молода [молода`] – наречена ;
 Покривання [покри^еван':а] – обряд, коли нареченій знімають фату ;
 Частування [частува`н':а] – обряд, коли гостей пригощають короваем.